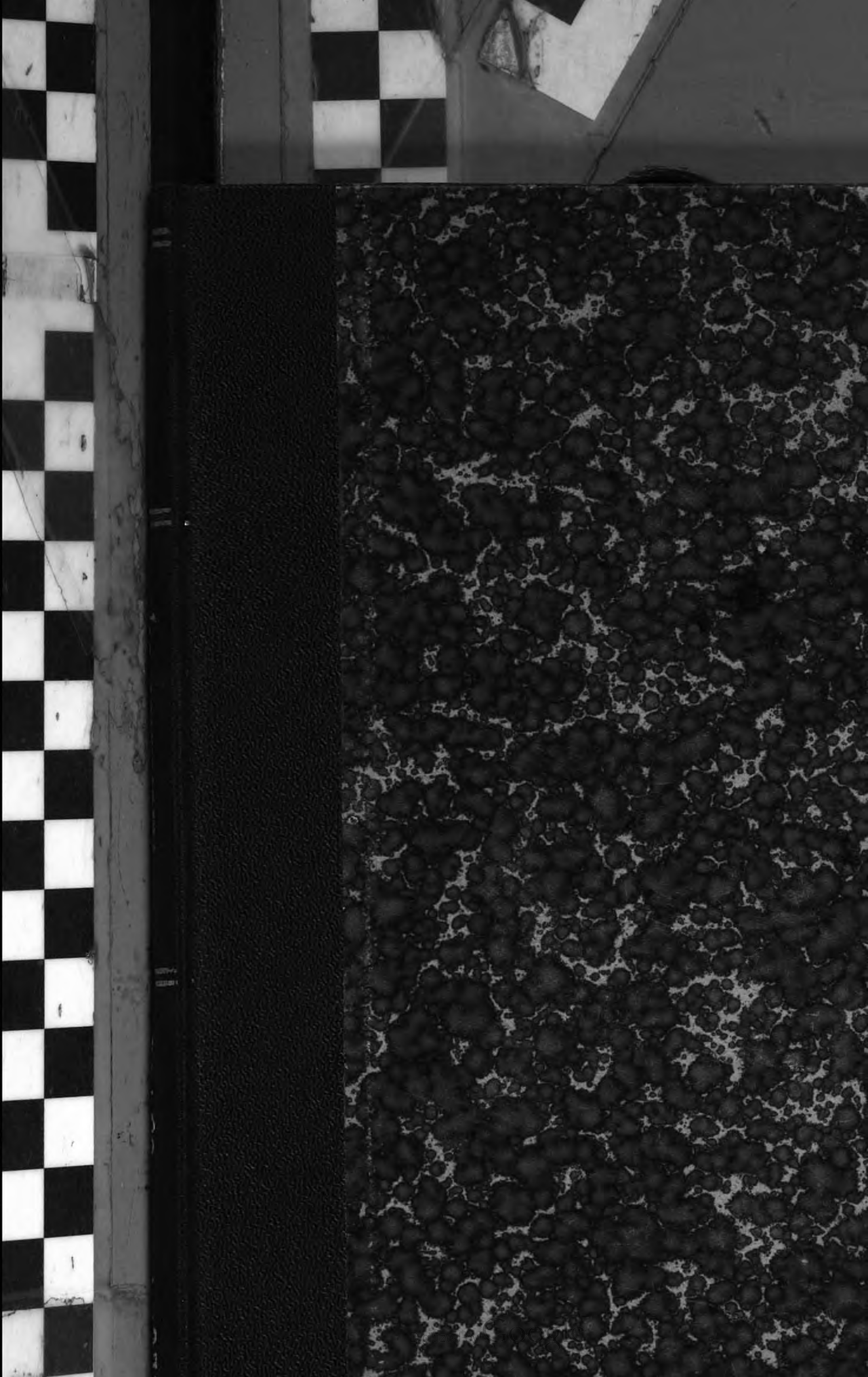
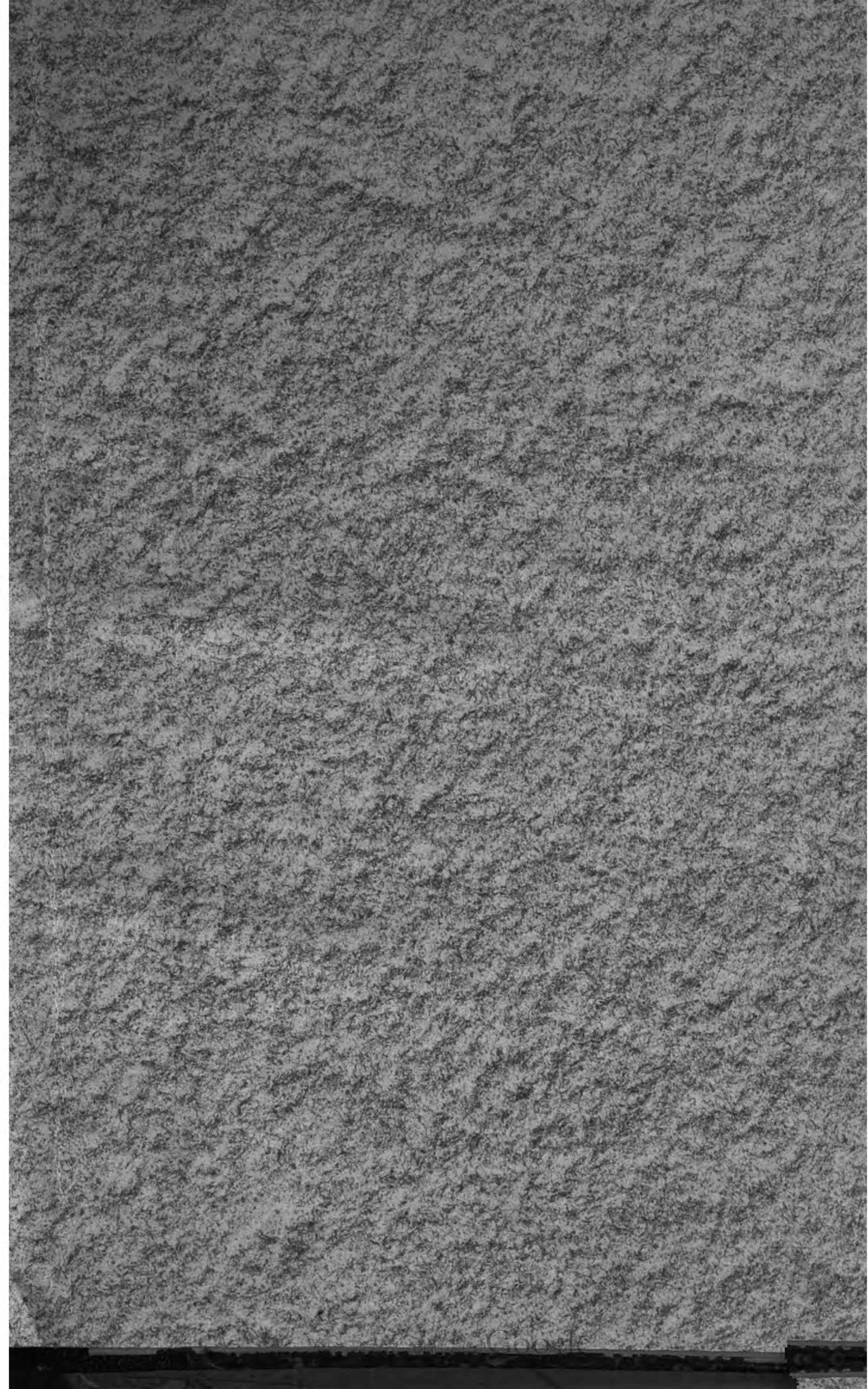

VARAŠDINSKE

TOPLICE.

A. T.

U ZAGREBU.
TISKOM DRAGUTINA ALBRECHTA.
1876.

I.

U toplice, u toplice viče se početkom svibnja po Hrvatskoj. Žao mi je, što nemogu ovdje s njom spojiti i vjerne joj družice Slavonije, jer ondje se: u ilidže ori. Dvie sestre, od kojih je jedna dugo bila u tudjinstvu, pa zanosi malko inostranski, ali jih opet jednaka želja na slično mjesto vuče.

— Pa kamo, ako Bog da, pobratime?

— Tà kamo drugamo, nego u Varašdinske Toplice! One spadaju u najstarije topličko plemstvo, pače velikaštvo naše domovine. Još prije kršćanstva počele su one spasonosno djelovati na ljudski rod, liječeći mu i krjepeći tielo, u kojem će vedrije stolovati duša. Istina, da Ti kano vjeran sin novoga vieka slabo mariš za naslove, ali svakako cieniš neumornu radnju; a što je dosljednije i neumornije od žveplenoga, ili ako voliš, sumpornoga vrela Varašdinskih Toplicah? Devetnaest jur vjekovah, na koliko spominju pametari, radi to vječno prirodno kretalo, izbacujuć na zemaljsku površinu svaka dvadeset i četiri sata do sedamdeset i četiri hiljade vedarah, četrdeset i pet stupanjah tople vode. Kako si dobar matematik, znam, da ćeš si vjerno zapamtiti te brojeve, jer ti već sami predočuju prednosti te kraljice svih toplicah barem u našoj domovini. Tu ti netreba nestrpljivo čekati, dok se

*

voda skupi u vodnici, ili ugrije u kotlovih: cieli potok vode teče, grijući utrobu zemaljsku, visoko tjerajući čeljad bilinsku, perući ljude, pokrećući mlinove, hraneći perad, čisteći mjesto, dok se napokon sva zaprljana ne daleko baci u zagrljaje dragoj si i čistoj sestri Bednji. A kakovih je divnih slučeninah! Preučeno bih udario, da ti sve izbrojim, pače lahko bi jih prepisao iz koje liječničke knjige; ali tim bih ti slabo koristio: dosta budi rečeno, da je premica najglasovitijim europejskim žveplenim vodam, a pomiešana s malo karlovarske soli, dobro zamjenjuje one prve u svietu kupelji te vrsti.

— Mudre li mi glavice! — viknut ćeš nestrpljivo — mnogo sbori, ali malo tvori. Što će mi množina vode? U Savi i Dravi, nekmo li u moru ima je još više. Što li će mi slučenine? Slučeninah ima svuda. Ali prudi li sve to meni? —

— Ded počekaj, da se pitamo: pitanji se sve riešava, dašto uza shodne odgovore. — Trga li te u tielu? Svejedno je, zovu li to liečnici vrtnjom ili ulozi, a ti podji onamo: čim si trenuo, za njekolko tjedanah, boli neima više ni traga. — Otiču li ti žliezde, razvaljuju li ti se tielom, licem, grdeći u njem sliku Božju, zvalo se to prirodjenimi škrofulami ili kako drugčije, a ti podji onamo, eno te u čas čista. — Ako ti se upali bedrena žila, koju bolest liečnici išias zovu, toplička će ju voda sigurno ublažiti i ohladiti. — Jesu li ti ma od čega ruke odrvenjele, noge se skrčile, kosti omehčale, da nemožeš, već na štakah, daj se donieti, dovesti onamo, eto te u čas izpravljena. — Al oprosti, pretjerao sam malko, ta to je

obično kod ljudih: te su bolesti malko dubljega korjena: treba jih duže izkapati, pak ako neuspiješ jednim mahom, a ti ponovi više putah, iztrgnut ćeš jim i najtanje žilice. Ako li od koje i ostane koji tračić, što se je zasadio preduboko, u mozak, a ono neće jamačno proklijati, te ćeš barem manje stradati.

— Što me mučiš izbrajanjem nevoljah, kojih ni po imenu nepoznam? Činovnik sam: sjedim cieli dan, a kod strožega poglavara, i dobrano po noći, pri aktih; trgovac sam: bliedim i žutim neprestano od straha, gubitka razkošnik sam: jedem, pijem, kartam: jetra i slezena, želudac i trbuh, sve to tišti, zavija, boli: zapečen sam, nikad prave utjehe: nesretni me šuljevi nesmiljeno muče.

— Zurno, brate, onamo, tako ti zdravlja, koje će ti se u kratko vrieme nasmijati.

— Svega toga neimam, već me nješto muči, što, ni sam neznam, a neznadu ni liečnici, samo se sjećam, da sam njekoč, stid me je i pomisliti, imao tajnih griehah, nije li što od toga?

— I za to podji onamo: toplice su one, uza svu plemenitost, siguran u tom izdajica: skrivenu će bolest na isto mjesto iztjerati, možda će ti i viencem čelo obasuti. Spasen si, liečnik znade, odakle su nepoznane boli, primiešat će ovoj vodi malko specifična, pak eno te opet čila. K ovim neka se pridruže svi, koji su radeći oko olova, bakra ili drugoga kova, krv otrovali, svi će ondje lieka naći. — Ali skoro sam zaboravio na čeljad onu nježnu, dragu, milu, koja mnogo strada od grčevah: neuredno cvjeta, slabo ćuti draži, malo ili ništa neradja:

nervozna je uprav prama današnjemu vieku: sve te neka hrle onamo, pa će mi jamačno oprostiti neuljudnost, što sam jih proti svjetskomu običaju prekasno spomenuo, kad izkuse, da jih nisam uzalud onamo poslao. Riečju svi ovakovi bolestnici, pohrlite u Varašdinske Toplice, svi ćete se izliečiti. Na žive ćete oči viditi, kako se lica čiste, vedre, rumene; kako se tielo jedri; kako se ruke pružaju, noge ravnaju, štake bacaju. Nepitajte, kako biva, da se sve te raznolike bolesti lieče jednom vodom. I para je jedna, pa tjera raznolike strojeve. Tko pita vozeć se željeznicom, kako se kotači kreću, samo kad se on vozi: ono neka iztražuju strojotvorci; kano što i liečnici kušaju razabirati niti bogotvornoga čovječjega tiela, a mi se veselo vozimo brzovozom zdravlja. I ja sam u Varašdinske Toplice došao satrvena tiela i zamrle duše, pa tko će danas u mojem peru opaziti kakve sjete? Le styl c' est l' homme. Veni, vidi, vici.

— Ali kad sam već glasovitim citatom zapeo o mogućega Rimljanina, što mislite, nije li ista ova toplička voda liečila iste bolesti već za starih Rimljanah? Ta kako nebi, kad je veliki car Konstantin držao za potrebno i vriedno, da Aquas Jasas, to jest, naše Varašdinske Toplice, koje su bile pogoriele, popravi i prijašnjimi triemovi i uresi nakiti? Rimski car popravlja toplice u barbarskoj zemlji, kamo ćeš veće za nje preporuke i pohvale! Nisu to bajke: svjedoči to rimska ploča s napisom, koja se ondje izkopala, a sada je uzidana pri ulazu u Konstantinove kupelji, ter ćeš ju moći zreti, kad onamo dodješ. Pa to nije bila samo sjajna bolestnička sgrada,

tako zvani Curhaus, koju je Konstantin popravio, već i hram, posvećen Nympham, kano da bi rekao, Vilam povodkinjam, koji je bila sagradila Optujska obćina. I o tom će te osvjedočiti kamen, koji stoji nad ulaznimi vrati sadanjega perivoja. Možeš li uzkratiti vjeru klasičkim rimskim spomenikom? Ta kako će to učiniti klasik, morao bi se iznevjeriti sam sebi. Dakle Toplička je voda i po svjedočanstvu starine, i po mnogogodišnjem izkustvu sadanjih topličkih liečnikah uviek bila veoma ljekonosna, imenito po novijem izkustvu u navedenih bolestih. Tko će se oprieti tim svjedočbam? Pak što misliš, da su na glavu pali zagrebački kanonici, koji su to mjesto kano alem branili proti svim otimačem vlastničtva? Ta zaviri malko u poviest, osobito u Tkalčićeve Toplice, pa ćeš se osvjedočiti, da su se oni od godine 1110., kad jim je ban Aleksij kano zadušbinu za umrloga si sina poklonio Toplice, pa sve do godine 1672. za nje borili proti Varaždinskim županom Belcu i Moćmeru, proti vlastnikom Slanja, sv. Jakova, Poljane, Kalnika, proti plemićem Čanjevačkim, proti plemiću Mirku Paganju i Turocomu, pače proti istomu banu Franji Bathianu, i proti drugim koga mu drago imena otimačem. Zar se cieli kolegij šest vjekovah otima za trice? I sad bi kaptol zagrebački volio izgubiti sva svoja hrvatska imanja, nego li samo onaj pedalj zemlje, gdje izvire to bogodano vrelo. Pače i sad ga vodi, pogradjuje i kiti, kako najbolje može i znade. Pa zar sve to samo za puki krop?

— E pa dobro, kad je tako, mi svi takovi bolestnici nikamo drugamo, nego u Varaždinske Toplice.

— Liepo, ali nije dosta. I vi zdravi ljudi, koji ste se izmučili poslom i brigom, ter ste željni okrepe i zabave, svi pobrzajte onamo: u čarobnoj okolici, zdravom zraku, mnogobrojnom družtvu, u kojem ima i jedrenjakah i krasoticah, u hodu, plesu, pievu, razgovoru, svi ćete je naći.

— E pa još bolje, i mi ćemo onamo.

— To je i najbolje, sutra da ste svi na okupu, ja ću vam čičeronovati, osobito vam, koji polazite iz naše dike, iz prestolnoga nam grada Zagreba; jer se na tri strane, s kojih se dolazi, nemogu raztrgnuti; samo ako vam je po volji način moga govora. Neka vas nesmeta, što vas mnogo pitam, a vi niste voljni odgovarati. Ako niste kod kuće, bit ćete sigurno u Toplicah, gdje se pod vedrim nebom mnogo sjedi i hoda, pak uza to mnogo pita i odgovara. Uzorom nam budi stari Sokrat, koji je uprav tako najbolje učio, osvjedočavao, podticao, zabavljao. Utile dulci. Pak i znate, da se po pravilu novoviekoga kavalirstva mora u družtvu neprestano razgovarati, ako i o ničem, samo da godi; a mi ćemo, nadam se, imati o čem:

II.

— Gospodi, koja imadu svoje ekvipaže, pustit ćemo prosto, da uz predpregu kod sv. Ivana Varašdinskim drumom za pet satih stignu u Novimarof, gdje ćemo jih moliti da nas počekaju, da svi skupa svetčanije udjemo u kupelj; a mi ćemo Zakanjskom željeznicom; ta danas malo tko i hoće drugčije: nervozna vremena traže munje-

vitu brzinu. Pogledajmo još jednom čarobni položaj svoga budućega velegrada, neplašimo se mrke sjete stolne crkve s našega odlazka, već se zanesimo vedrim licem Zdveracah, pače Strossmayerova šetališta, koje se već unapried veseli našemu zdravomu povratku, pak se mirnom sviešću udubimo u nutrinju vagonah. Svatko ima još što razmišljati ob ostavljenoj kući, svatko se ima upoznati sa suputnici, svatko hoće da što zapita o vremenu, ljetini, kako je već običaj na početku puta. Sve to za to, da nevidimo onoga žalostnoga okoliša, u šikaru razasla, ležećimi panjevi prepriečena, jalovimi njivami nagrdjena, nazovi — stokom slabo napučena, blieda i mršava, što se stere za Maksimirom, pa skoro sve do Križevacah. Razgovarajmo se o svačem živo i veselo, samo o politici nemojmo ni zapeti. Ima ona svoju veliku korist, ali na svojem mjestu: u Toplice valja ponieti mirnu ćud, a ona odviše draži živce. A i sve brige ostavimo kod kuće, držeći se stare i mudre, koja se čita na vratih Antoninove kupelji u Rimu: Curae vacuus hunc adeas locum, ut morborum vacuus abire queas; non enim curatur, qui curat[1].

U Križevcih, kamo smo za dva sata stigli, hoćemo stati, pa na kolih.

— Što, na kolih? To li su te slavne Toplice, do kojih se niti željeznicom nemože? Da sam to znao, znala, nikad mene tamo.

[1] Bez brige dodji ovamo, da bez bolesti odidješ odavle; jer se neizlieči, koga brige taru.

— Nije me iznenadio prigovor. Bolestnici, a i zdravi ljudi; koji bud jesu bud li idu u toplice, imaju uviek nješto prigovarati. Varašdinske Toplice nisu uhvaćene u željezničku mrežu, ali jim nije daleko razapeta. Takova udaljenost od željeznice nesmeta kupeljim u Mehadiji, Lipiku, Topuskom, Neuhausu, Gleichenbergu, Gasteinu, Radegundu, Graefenbergu, i drugim mnogim, koje su pune gostih. Zašto da ona toliko smeta upravo samo našim Toplicam? Pak zar se vi ljudi Božji niste dosta naužili zagrebačke sparine, a da nebiste poželili, nasrkat se ovoga friškoga zraka na otvorenih kolih? Zar niste bili dosta zatvoreni po svojih sobah i biroih, da biste htjeli i dalje ostati u zatvorenih vagonih, koji brzaju ili neutješnimi ravninami, ili tiesnimi prodoli, uz rieke doduše, ali posred brdinah, od kojih ništa nevidiš? Negoni li vas ništa, ogledati se malo po ovom nepoznanom kraju naše domovine? Željeznice su shodne za trgovce i glasnike, al inače nije još posve riešeno pitanje, godi li više vožnja na željeznici, ili na kolih.

— Sve je to liepo i dobro, čujem, gdje šaputate, ali mi smo bolestnici, pak nam je težko natresavati se kolah.

— Sada pako imate vi pravo, na to sam bio zaboravio; ali što vidim ovo u bližnjem odjelu vagona? Ta sgurena ova i snuždena gospodja, koja će po svoj prilici s nami u Toplice, dolazi iz Samobora, pa kako nije njoj težko bilo, dovest se na kolih u Zagreb, tako neće ni vam prebrusiti do Toplicah. Evo vidite, ma kako se gusto splela željeznička mreža, nikad neće svi ljudi

moći iz kuće na željeznicu, pak iz željeznice u kupelj, ter će uviek trebat i kolah. To će biti na našem putu tim laglje, što je drum dobro utrt i što ćemo u Križevcih naći laganih hintovah.

— Pak idu li barem stalno, svaki dan u urečeno vrieme, da negubimo vremena tražeći, ili da možda nemoramo danas cieli dan ostati u gradu?

— Ta kako bi i moglo biti, kad vas je do sada tako malo putovalo onamo? Nu ako mi obećate, da ćete na godinu nagovarati, a i sobom povesti, svaki svojih znanacah i prijateljah, lahko ću skloniti prečastni zagrebački kaptol, koji je osobito u najnovije vrieme mnogo učinio za Toplice, da i prilike uredi. Ali nebojte se, ni ovako vam neće ništa faliti, ta u gradu kočijah dosta, a u okolišu još više kolah sa sjedali od siena, na kojih se elastično vozi, samo što ćete platiti koju forintu više, od šest do sedam, kako se pogodimo, pak što je to za dvie tri li osobe? A pogodit ćemo se svakako, jer Italija nije nam daleko, pak se odanle podkrada običaj, tražiti više na svršetku, nego li bi platio, da si se pogodio na početku. No jeste li sada umireni, zadovoljni? Ta borami, eto već se i smiešite! Sada žurno na dostavnike, pak u stare Križevce, da se uklonimo žegi. Porad nje nećemo namah krenuti dalje, već poslie objeda u tri sata, da se nemučimo, već uživamo. U čednih jednoličnih Križevcih nećemo radi preše ništa pregledati, premda imaju u svojem krilu najveću i jedinu u zemlji gospodarsku školu, najveću i jedinu grčko-katoličku biskupiju: to ćemo moći na povratku zdravi po tenani

razviditi. S Bogom, rodoljubna braćo, s Bogom, prečastni kanonici, s Bogom i vi gradjani lončari, koji nas posljednji pozdravljate: mi letimo na polje, u slobodu!

Izza njekoliko zavojah uzbrdice, nizbrdice, eto nas za sat u Križu. Sada, braćo, otvorite nos i usta, da se nasrčete balsamičkoga zraka; otvorite širom oči, da se nagledate milja. Pred vami su se kano oklop cieloj okolici digle glasovite Kalničke gore s podrtinom kraljevskoga grada, koji je njekoć stršio u sriedi na kamenitom vrhu. Po glavicah, osim oko grada, zagustjele šume, po bokovih uzvilo se trsje, po valovitih nizinah uzbujalo žito: svuda crkve i zvonici, kuće i kleti, što želite više? Krasno, divno, reći ćete uzhićeni. Dok motrite gore, koje vam se za svakim zavojem drugčije ukazuju, dok nagadjate, hoćete li preko gorah onom starom cestom, koja strmo vodi na vrhunac Topličkim pravcem, ili drugom kojom, eto vas na Rieki. Mala dolinica, riekom zalievana, odasvud nježni brežuljci, sokovitim dolom lievo grad glasovitih Erdödah, u kojem miruje za našega preporadjaja znamenita grofica Sidonija Rubidica, a lievo župna crkva s krasnom školom. Svuda bujnost i friškoća. Polovicu smo puta prevalili: konjem treba malko zobi, vode. A mi, što mi sada? Dok to razmišljamo, naših se već njeki polagano penju na brdašce, valjda da s bliza motre gradske podrtine. Nije jim ni zamjeriti. Koliko se sve uspomenah budi tu u sviesti motrioca! Čini ti se kano da s visokih zidovah prše zastave, hrvatska i ugarska, u znak saveza, sklopljena ovdje g. 1102. s ugarskim kraljem Kolomanom, pače kano da čuješ težke uz-

disaje kralja Bele IV., koji je bježeć od divljih Tatarah, u gradu ovom počinuo. Ako još više razpališ maštu, vidit ćeš veleljepje i sjaj kraljevske palače, u kojoj je kralj Sigismund, okružen velikaši i plemići, medju godinami 1387. i 1400. ovdje plandovao. Pače čuti ćeš i šum bogatih odiećah kraljice Marije i matere joj Jelisave, koja je, puštena iz tamnice, ovdje povraćena svomu zaručniku Sigismundu, uza svitu mladih dvorkinjicah. Pa to nije samo plod usijane mašte. Da stupiš gradu medju razvaline, vidio bi ostanke kraljevskoga vrta i golem kamen, s koga je Sigismund pregledavao tu čarobnu okolicu. Ponosom ti se napunjuju grudi, promišljajući neobičnu snagu hrvatskoga naroda, koji je ugarsku kraljicu mogao baciti u tamnicu. Ali ti se i stid prima obraza, videć u duhu, kako se je ovuda oko god. 1408. šepirala Barbara Celjska, čiji je gradski zapovjednik Sigismund Neuhäusel plienio i harao cielu okolicu: žalostan znak slabe žene, ali vrijućih joj ljubovnih strastih. Još te veći stid obuzima, razmišljajući, kako je kralj Sigismund samovoljno postupao s tim gradom, sad ga prodavajući biskupu i kaptolu zagrebačkomu, sad jim ga otimajući (1453), dok ga za više godinah stalno neposvoji grof Ulrik Celjski, gospodar sile gradovah po Hrvatskoj. Još ti sada dopiru do ušijuh orgije, koje su razni otimači u njem slavili. Ali ti za čas, kano na okrepu potištena duha, zagrme hrvatski topovi, naviešćujući poraz silniku kršćanstva Turčinu, koji je stao robiti i paliti Hrvatsku. Bojni te glas drži njeko vrieme bodra i ponosita, dok ti vrieme na žive oči malo po malo ne-

oglodje bujno tielo toga grada više nego li do okostnice. Talasajući se tako na valovlju raznih ćućenjah: ponosa, nade, stida, ostaje ti napokon jedina utjeha, da se savrh razvalinah izmedju drača i zmijah možeš uživati prekrasnoga vidika. Ugrijani, bjesneći, napokon umireni, tarući si zadnju suzu s očijuh, sjedosmo opet u kočije.

Iz Rieke se voziš posred vinogradah, koji se marljivo obradjuju, sve do blizu Sudovca, pak se onda počmeš penjati vijugastom cestom, koja je sagradjena pod vrlim domorodcem Zidarićem, na goru Paku. Uzlaz je ceste tako neznatan, da bolji konji mogu neprestano kasati, a lievo i desno, gdje neprieči strmina, svaki je kutić marljivo zasadjen to trsjem, to kukuruzom: znak, da u okolici ima više ljudih, nego li polja. Napokon si na vrhuncu, gdje treba malko postati, ne toliko da se konji odmore, koliko da si zatočiš okom po gorah i prodolih, po kojih se biele gradići plemenitašah, koji mogu o sebi kazati, što jim braća Turopoljska s manje prava o sebi govore: terembalta, tako sam plemenit, da se sve trese; ako mi zemlja nije široka, ali je duboka!

Gledajuć lievo prednje straže gore Ivanščice, koja kad se zapuši, sav okoliš plače, spušćaš se opet vijugastom cestom kasajući. Ništa gušće od te šume s lieva i desna, kojom su prije malo godinah zasiedali hajduci, dok jih nije rastuća uljudnost hrvatska posve iztriebila.

Ništa ugodnije, nego za ljetne sparine zaroniti u taj debeli hlad!

Na podnožju kola krenu desno, dočim s lieva dolaze redom ekvipaže Zagrebčanah, koji su nas u bližnjem

Novommarofu čekali, pak svi strelimice tanko nasutom cestom: niti na željeznici neosjećaš manje trešnje. Što da ti kažem o tom kraju? S obje strane gore i brežuljci, posuti gradići i kletmi, a dolinom sokovita zelen i njivah i travnikah, natapana potokom Bednjom, uzpu sila pasućih se svinjah i kravah, a putem narod liep, snažan, kretan i uljudan. — Hvalen Isus! — iz svačijih se ustijuh čuje. — Već smo prešli Ljubeščicu, ljubko to seoce: konji, njušeći jur vikle konake, skokom dalje.

— Hvala Bogu, tu smo — viknu moji pacienti, a malko pred grobljem opazim . . . Toplice.

Opet onaj, od drugud poznati, ali uviek mili, krasni vidik! Od dola se uz brežuljak diže kuća nad kućom, od kojih ti se napokon sastavlja dug red od zapada prama iztoku, s visokim zvonikom skoro u sredini, a za mjestom zadak od viših, bujnom šumom i trsjem pokrivenih brežuljakah.

Kamo ćeš ljepše već na prvi pogled? Moji su putnici zadubljeni u tu ljepotu, pak neosjećaju malko težega zraka, što se tik mjesta iz topličkoga Cocyta razvija; niti nevide onih polugolih ljudih, što znojni iz njeke sgrade preko ceste raznim kućam hrle. Sva sreća, da nisu toga opazili, inače ode moja Toplička slava! —

— Ali neboj se, brajko, dok ima glave, ima i izgovorah, često i temeljitih. Rekao bih jim bio: neima sunca bez sjene, niti čistoće bez taloga, a za ono polugolo izvinio bih se njekako bio narodnim običajem, pak da i drugdje još gore biva. Al ovako, liepe jih kuće i puni štacuni s lieva putaju, pa nevide onoga krša od kućah

desno, kad se u čas prikučimo obćinskomu uredu, sgrapnoj kući na kat. Za njom široka cesta vodi strmo: putnici lagano se vozeći razmatraju s desna na brežanjku župnu crkvu s dielom topličkoga grada, pod kojim bočinom bujaju skupi jelah i omorikah, s lieva ogromne štale na dva kata, za tim gostionicu, za tim ništa, na čem se ima razviti krasno šetalište, napokon ravno gospodski ulaz u prvu gostionicu na dva kata.

— Borme, nješto veletopličkoga! — šapću medju sobom moji veseli bolestnici.

Konji stanu, putnici izadju, sobarice i sobari priskoče, te se prtljaga nosi uz javorove stube.

— Liepa hvala na savjetu i trudu — klanjaju mi se moji štićenici — baš liepo!

— Tko su slabiji, na prvi kat — viknuh, davši ruku najstarijoj gospodji — a tko su jači, na drugi uz kamenite stube. Moja gospodja ostade na prvom. Da je nisam vodio pod rukom, bila bi se prepala; al i ovako uze si desnicom trti oči, da bolje vidi hodnikom petdeset hvatih dugim. Da je, što nije, bio bi slika veličanstvenosti. Ovako ga preporučuje zrakovitost, kano Postojinsku spilju. Prije nego li je moja dama mogla što prigovoriti, zamaknem s njom u sobu lievo, gdje ju tim više očara draga svjetlost, dolazeća s juga. U visokoj i ukusno pobojadisanoj sobi smjesti namah uredna starica veliku škrinju na pod do podnožja postelje od tvrda drva, baci pled na njeno liepo pokrivalo, prisloni kišobran i suncobran uz mivaonicu od livena željeza, zatvori u politirani ormar tok od klobuka, pa razgrnuvši malko zastore s prozorah, skinu

pred velikim zrcalom zlatna okvira klobuk na politirani stolčić, pa svlačeći rukavice sjedne umorena na elastično kanape, i ponudi mi sjesti.

— Da Vam bude laglje spavati — rekoh, ali nanizav njekoliko uljudnostih, ostavih ju samu pod izlikom, da imam posla. Na drugom katu čujem da je njeki gospodičić, koracajuć naglo, posrnuo malko na onoj podložici, kojom se mora na nješto viši hodnik lievoga krila. Malko se razsrdi, ali namah blago doda: E pa dobro, kad je već moralo tako biti, treba paziti; kano da je mene pitao: tko će se tužiti na malen oblačić posred vedra neba! Iduć tragom svjetlosti, koja bije kroz veliki prozor na zapadnoj i iztočnoj strani, pa pogledav na svjetlu, što sa sjevera na velike prozore dolazi, koliko je satih, izadjoh iz hodnika, sagom po sredini prostrta, jesu li već došli gosti iz Štajerske i Ugarske s Varašdinske strane.

Čujem, da se ovi običavaju željeznicom dovesti do Čakovca, gdje se stisnu u dostavnike, pa za sat i pol preko Nedelišća ravninom u Varašdin. Premda ima tu koješta viditi: liepo šetalište, židovski hram, nova gimnazijska sgrada, a osobito prekrasno kazalište, napokon ostanci Frankopanskoga grada nasred starih bedemah, nezadržavaju se ipak ondje ništa, već najmivši neprilike, hite na mjesto svoga zdravstvenoga hodočašća, kamo za drugi sat i pol prispievaju svi zaneseni. Prvo, imadu sreću, voziti se en miniature u pravih Noëmovih arkah, pak uspomena toga slavnoga djela, koju jim vožnja i nehotice probudjuje, nagradjuje jih za trud, koji osjećaju vozeći se na kolih. I ovi se putnici, možda s većim pravom isto

onako tuže, kano i zagrebački; ali jim se odgovara, kano da se je s menom dogovaralo: navaljujte, ako ne svaki dan, a ono barem češće nego dosad, pa će onuda mjesto časovitih arakah juriti stalni phaetoni. Ali spasso a parte, u kojem je ipak nješto istine, putnici oni uživaju neobičnu slast, vozeći se širokim, dobrim drumom uz ravno, prostrano, plodno, stokom svake vrsti uprav pritisnuto polje, komu se na desnoj strani diže veličanstvena Ivanšćica, sve do zavoja prama Toplicam. Ovdje pako još veći zanos. Serpentinom, koja se sretno nadtiče sa svojimi sestrami bolje vrsti, sagradjenom po umu i nalogu bivšega i sadanjega velikoga župana varašdinskoga, Ognjoslava Utješenovića, dižu se arke na sve to više brežanjke, zarasle cesti s obje strane vinogradi i nakićene ljetnici varašdinskih gradjanah. Sve se te krasote mogu mirno gledati i uživati; ali kad se stigne drugomu, trećemu li brežuljku pod pete, sve se u kolih uznemiri i uzvrpolji. — Krasno, divno, nenadano u ovih stranah, čuje se iz svake kočije zaneseno klikovanje. Na brežuljku desno bije alem-ljetnik, ležeći na smaragdu širokoga perivoja: Bauerova villa.

— Stani! viču gromka mužkaracah grla, da se nagledamo divote.

Ali hladnokrvni kučiš praska bičem, da što prije skupi svoje papir-novce. Još se ogledavaju putnici, al u zavoju nestaje kočije i vidika.

— Tonimir — vikne za čas kučiš, mahnu lievom rukom na brežuljak, pa porenuv konje, vije kočiju amo

i tamo, dok se na domaku tanka zvonika i dugačke kuće na dva kata, neustavi na dvoputu.

— Želite li ovuda brže ali teže, ili onuda maljušno dalje ali mnogo laglje? Nepita kučiš od uslužnosti, već što se samu neće onom strminom, koja posred vrta pravcem vodi u dvorište topličke gostionice.

— Onuda, odvrate dakako putnici, pak izza njekoliko zavojah, izmedju čednih kućah s obje strane, zamaknu na glavni trg, odakle zavinuv se još po dva puta udju onim istim ulazom, kojim su ušli i Zagrebčani. Da su jih u gostionici jednakom poslužnošću dočekali, razumije se samo sobom: zahtieva to kosmopolitički značaj toplicah. Jednu si samo razliku mogao opaziti. Bjehu se za glavnom povorkom na svojih karucah dovezli jedan bogati trgovac iz Kaniže, i jedan grof hrvatski. I njihovi sluge i gostionički podvornici nose na jagmu obilnu prtljagu, pak na prvom katu lievo udju u sobu na viša vrata, od dva krila. Premda sam već lani za nove dogradnje bio u Toplicah, sad mi tekar udari u oči čudni razmjer sobnih vratah: njeka viša na dva krila, druga niža od drva na jedno krilo, treća najniža od tapeta na jedno krilo, s malom kvačicom mjesto ključanice.

— Što to znači? zapitam prolazeću sobaricu.

— Ovo su saloni, po tri na svakom katu, a do njih pobočna soba s ulazom takodjer iz nutra za veću gospodu, ili koji imadu sobom brojniju čeljad; zato s hodnika mala vrata od tapeta, da, da . . .

— Što da? presjekoh joj rieč nestrpljivo.

*

— Da se . . . eh! tko bi tumačio svaku sitnicu, valjda je graditelj imao svojih razlogah; a ova treća vrata za obične su sobe.

— Pa bi li čovjek mogao zaviriti u koji od tih salonah? —

— Još je jedan prazan, a svi su kano i jedan.

Skočih željno u taj jedan: borami grofovski! Tà ciela garnitura od fina latka s četiri naslonjača pod velikim zrcalom na prostranu sagu, ostalo kano i drugdje, samo još finije i ukusnije. — Moraju biti skupi — rekoh.

— Samo tri forinta na dan.

— Borme liepo i jevtino.

Podjoh čekat treće goste, što dolaze s Koprivničke strane.

— Je li kratak i liep put odanle? zapitah njekoga znanca, kad su kočije stale pred istimi vrati.

— Kratak baš nije, puna četiri sata, ali je za to krasan, da nemože biti ljepše, osobito od Ludbrega ovamo. Cesta ko elastik, lievo pitomi brežanjci izmjenice sa šumicami i vinogradi, desno široko polje s bujnimi usjevi, dok neudješ u ovu dugačku dolinu, stisnutu medju šumovite brežuljke s obje strane, po kojoj se steru ponajviše livade kano zeleni sazi, prepleteni srebrnom žicom potoka Bednje. Osobito od bližnjega Svibovca samo milje.

— Hvala na opisu — stisnuh ruku prijatelju, mene još nije bilo tuda. Dakle sa svake strane ljepota i milina! I to vriedi nješto.

Ti treći gosti napuniše sve sobe u prvoj gostionici, a to nije šala, svega skupa devetdeset i dvie.

— A što će biti — zapita me isti znanac, vraćajuć se iz svoje sobe — ako još koji gost dodje?

— Nemaš brige — odvratih, dosta sobah, samo da je toliko gostih. Ta eno u Novom Zdanju br. 2. 7, u Gradu 18, na Novom Zdanju br. 4. 16: sam kaptol daje 147 sobah, u mnogih po dvie postelje. A gdje su još gradjanske kuće? U Toplicah možeš na jedan put udobno smjestiti do četiri stotine osobah.

— E pa dobro, primieti mi prijatelj, liep zametak svjetskim toplicam.

Sad kamo će gosti nego večerati. I ja se medju nje umiešam, i da slušam šta će opaziti, i da čičeronujem, ako što uztreba. Na doljnjih stubah neće škoditi kratka uputa: ova vrata vode u kavanu, ovaj prolaz na batricu pred starom sgradom, ove stube preko puta u reštauraciju. Otvorim vrata, gosti udju. Prostrana dvorana i nizka, razdieljena na tri ladje, dvie široke, prama sjeveru i jugu, a u sriedi treća uzka duž stupovlja. Jedni podju lievo, drugi desno za okrugle stole, a ja, neimajuć drugdje mjesta sjednem s prijateljem zagrebčaninom medju stupi. Konobari došeću, gosti čitaju obilne jestvenike: svatko si naruči svoje. Niti je dobro, kad se naručbine tromo vrše: nemožeš se dosadi oteti, ali borme nije ni to dobro, kad se strelimice izpunjuju: nemožeš se ni ogledati. Toplički idu srednjom stazom: možeš se i narazgovarati dobrahno.

— Borme, brate — primieti zagrebčanin, ogledavajuć se na sve strane — ovi stupovi uprav Herkulovo djelo. —

— Monumentalne se sgrade — odgovorih — za vječnost grade, a ovi će stupovi sigurno vjekovati. Pomisli si, da su tanji, kolik nas nebi strah osvajao, da nas moćna sgrada nepoklopi, ovako smo posve sigurni.

— Dobro, dobro, neda se moj suputnik, koji je u novijih sgradah vičan vitkosti i visini — ali ovdje si njekako osamljen.

— E pa uprav to je dobro: razni ljudi razne ćudi Evo i s lieva i s desna svi u družtvu; a tko hoće, da se samo u svoje misli zadubi, sjedni amo, te mu neima smetnje. Pak i znadeš, da je mimika izdajica: ovdje možeš i govoriti i agirati, kako te volja: tajna će ti ostati tajnom, a znaš za onu u Ernanu: svako srdce ima svoju tajnu. —

U to se raznose jestvine, čiste, milovidne, raznolike, kako jih u gostionicah ima, samo što su ovdje lahke i nemastne: to zahtieva kura, pak to ide i gostioniku u prilog. Zato gosti tečno jedu, na licu jim sjedi zadovoljnost. Ali sad treba i zaliti. Stolno vino nješto bliedo, valjda je i ono došlo na liečenje, okusano malko kisi malko gorči, bome bolestno!

Neima li tu tko pazi, — zapita me zlovoljno prijatelj — da se gosti nezalievaju pančem?

— Ta kako nebi? Ta providnik gospoštinski! Bilo je tu već svačega. Točilo se gospoštinsko vino, zdravo, dobro; ali čim dodje u gostioničku pivnicu, pretvara se njekako oštrom žicom. Tko je uzrok, neznaš reći, samo da je pivnica posve zdrava. — Točilo se gospoštinsko vino i pod drugim likom, zapečaćeno u bocah. Ali čim

vino u gostionicu, stari čepi njekako izskoče, novi se njekako pritaknu, a iz boce teče zavrelica. Ako si ti mudar, nisu ni drugi norih gljivah jeli. Najmudriji se dosjete: sad si gosti od gospoštinskoga providnika nose vino, plaćaju gostioniku malicu od njekakva štopelgelda, pa piju zdravo vino. Ali to ćemo sutra kušati, danas neima druge, van kupovnoga, pa tih ima mnogo dobrih, ako i nješto skupih.

— Nesgoda svakako.

— Nesgodica reci, a gdje jih neima, samo kad ima i uztuka.

Tako se prepirući i kupovnoga srćući dodje i deseta, a gosti polagano u svoje sobe. Savršen mir na hodnicih, kano što to naláže zavodna stega, zaklopi trudnim gostom oči.

III.

Kojim su dopali strunci na pera, zanjihaše se bome i do sedam satih; a koji su spavali na običnih, ranije se prenuše, pa će njeki da izadju na zrak jutarnji.

Sretoh jih pred kavanom. Nemareći za nutrinju njezinu, sjedosmo pod ogromnim stablom, koje biljari Pavlovna imperialis zovu. Neznam sigurno, ali slutim, da su si praotci naši poslie grieha od njegova lišća sašili odjeću: tako je široko. U debeloj sjeni, do koje neprodiru traci jutarnjega sunca, viknemo deset, dvadeset li kavah. Taj polagani otrov, koji često malo po malo poslie devetdeset godinah usmrćuje, razigra nam živce, te pod dahom povjetarca poče nam neobična slast teći kroz žile.

Svatko se u žep maši, pa za dobru kavu s rožčićem plati 24 novčića: nije baš malo, ali zato smo u toplicah. Gosti, sami mužkarci, zapalivši cigare, htjedoše ustati, ali jih ja zadržah, da se malko razgledaju. Tik do Pavlovne diže se mlad, ali snažan platan, odbijajući južno sunce.

— Pogodite, koliko mu je godinah — rekoh Zagrebčaninu prirodopiscu.

— Najmanje deset. —

— Samo četiri. —

— Nešalite se — primieti znanac: — to bi i za Granadu bilo dosta.

— Neznam, kako ondje narav buja, ali ovomu platanu ima samo četiri godine: toplina, čini se, zemaljska, grijana toplom vodom, tjera ga u gorostase. Ali to nije samo ovo stablo: sve što ovdje raste, neobično je bujno, ta pogledajte preko ceste pred gradom one dvie lipe, što mislite, kolik jim je promjer?

— Tà, borami gle, imate pravo — primieti u čudu znanac, kano kuće: bit će jim do šest hvatih.

— Dobar sudac, ako i ne najbolji: ovoj sedam, onoj ondje devet s nepromočnim vrhom.

— Pa gle i nakraj batrice dvie katalpe, uprav ogromne.

— Eto vidite, sve je tako. Pak i ovo cvieće, što se u raznolikih gredah po batrici što u grmlje diže, što nizko razpupljuje, što po zemlji mili, sve je veće, sokovitije, bujnije, nego drugdje po domovini.

— Gle, gle, sbilja; pa kako gori raznobojnim plamom, pa kako — otvori bolestnik i nos i usta — pa

kako ugodno miriše, prava razkoš! Vješta li vrtlara, koji sve to tako skladno sastavlja; odakle su ga razpisali?

Malen starac — primietih ponosno — nebiste rekli, kano pčela oko cvieća, samo što ga nesisa, već obilno puni, tà morao bi već ovdje biti. Ta eno ga — gdje kod one željezne rešetke veže, kleštri, čisti.

— A ima li što osobita u tom cvieću?

Digosmo se kano u dogovoru, pa ćemo žarediti. Gle ovih visokih, bujnih, zdravih, krasnih tujah! Niti listak izgrizen od gusjenicah, a same ruže, crvene i žute, kolike su: u šaku jih nemožeš smjestiti. A gle opet onih nizali cah, nevenah, tratorah, uzanakah, trubaćah, šetojah (balsamina, elichrysona, amaranthus paucifolia, ageratum roseum, bignonia, cheiranthus maritima). Ta borami, kano da je Fauna iztresla cielu kutiju sjemenja! A pogledajte ovih perjanicah, kano da plamen bije, ovih teligovinah, ovih sadarakah, kukovičnjakah, ognjivacah, sanvitalijah, agavah amerikanskih (celasia cristata, lobelia alba, gypsophila, lonicera tartarica, iberis umbellata, sanvitalia procumbens, agave americanum), i što ja znam, kako se sve zovu ova crvena, ljubičasta, modra, biela djeca majke naravi. A gle u koliko se trakah puge razbijaju ovi prosvirnjaci (hibisci), kojim nas tamnjanom zakadjuje ovaj jorgovan (syringa chinensis), ovaj mirišući skrobot (clematis odorata), kano da si u kojoj parižkoj parfimeriji.

Ali budi ovim za oko i za nos dosta, da imamo što i za noge. Batrica je duga 70, a široka 52 koračaja, sva ogradjena gustom i ukusnom željeznom rešetkom. Pa nije ni prazna, eno u sredini zdenca od kamena. Nije doduše

rimska fontana Trevi, ali zato vodi vodu iz vodnice pod Tonimirom, dobra četvrt sata daleko. Pa još ima i to u sebi nježna, što neključa valovito, već liepo sitno curi. Nije to slučajno, već je naumice izvedeno. Voditelji su se držali ravne, jer najkraće crte, pak uz brdo, voda trenjem gubi bjesnoću, te propištuje tako nježno, da ti u mjestu, gdje sve treba da je pogodno, nesmeta mira šumom. Pa ta voda niti nedosadjuje jednolikim tokom: sad postava, sada teče, da bude ugodne promjene, a što je najznamenitije, teče uprav onda, kad je treba i selu, i gostom kod kave u jutro i poslie objeda.

— Mora da je jako studena, kad izvire iz šumovita brda — presječe mi rieč prijatelj, malko srdit na moje neprestano čičeronovanje. —

— I jest i nije — odgovorih, jest kod izvora i u kavani, kad se iz leda izvuče; nije, kad curi iz zdenca; pa to je i najveća sreća za Topličke bolestnike. Koliko se nebi, da je studena, porodilo svakovrstnih katarah kod gostih, koji piju toplu sumpornu vodu. Ali bez šale, one ledene vode nemojte nikako piti. Ako vam se prohtjedne hladne, ima četvrt sata daleko Trstenjak, izvor bistar i sladak: njekoliko grošićah, pa će vam vreti u sobi, ako gostionik nebude sam tako galantan, da vam je barem za objed namakne.

— Malko dalje istim pravcem stoji triemak za glasbenu kapelu. A sad uz kuću, da vidimo, što je po štacunih. Konditorei — čita moj prijatelj — ta po Bogu brate, čitam li pravo, ta da upravo konditoraja. Mala sobica s liepimi zrcali i četiri baršunasta naslo-

njača; bocah, tanjirah, tanjurićah, staklenih poklopacah sila, a i sprava za sladoled, naravski za passantne odličnije goste. Pa i kako bi se plesovi obavljali bez slašticah? — Bade-Kanzelei — čita prijatelj hodajući dalje. Aha, tu se upisuju gosti, uzimaju sobe i kupelji, a tu će valjda biti i ona zlatna knjiga, u koju se bilježe tegobe. Samo ako su joj povoljniji uspjesi, nego li drugdje, gdje se ponajviše bilježi, samo da se znade. Aferim, biro baš na sgodnu mjestu i u redu. — Apotheka — čita dalje prijatelj, a iz nutrinje se svjetle boce, stakla, posude, uprav kano nasred Zagreba. Borami zaliha i ukus! Napokon će čitat: Fri., Fri., Friseur, pa okrenuv se prama meni:

— Ta Boga Vam, jesmo li na Rajni? — zapita zlovoljno.

— Baš na Bednji — odgovorih mirno, al i u toplicah. Što raznorodnim gostom nuždno treba, to se diplomatičkim srednjo-europejskim jezikom obavlja, zato i Speisezettel. Pače i dalje se ide u uljudnosti i narednosti, pa ćete na kupeljnih vratih čitati: prije podne, délelött, Vor — Mittag itd. Kad nas počme češće polaziti europejski zapad, bit će avant midi itd. Ali gdje to nije, vidite, kako se liepo čita samo: Gostionica br. 1. itd. itd. Nije Toplička uprava na glavu pala, pak ima i srdce na pravom mjestu. Zašuti prijatelj, uvidiv valjanost odgovora.

A sad dalje. Minusmo za njekoliko koračajah uzkim putem pod debelom kostanjevom sjenom Kupelji cara Konstantina, — pak se svi u čudu okrenusmo,

kano da smo na žici. Kupelji cara Konstantina, kakovo to veličanstveno ime! Prošlost i sadašnjost smještena u nizkoj kućici! Sjene svjetobornih rimskih gradjanah grle se s tjelesi miroljubnih podložnikah!

— A nose li i pravom to ime? Nije li to pusto ime, poput današnjih redovah, koji vrlo često rese prsa, u kojih nije kriepost nikad stanovala?

— Pravom glede stvari, nepravom glede mjesta, a punim pravom glede ljekovitosti, — odgovorih s ponosom: rimske su kupelji bile kod današnjega perivoja desno, kano što to svjedoče izkopine.

— Ali gle, sgrada sama s pročelja sliepa, gore bez prozorah, a dolje uviek zatvorenih okanah — primieti vižlavi prijatelj.

— Da se predoči vjerna slika rimske kuće.

Bili bismo se još dublje zamislili u prošlost i ovako i onako, ali goste uze zahliknjivati sumporna sapa.

— Odakle taj smrad? — viknuše njeki — okrenuvši se lievo.

— Skoro će vam biti miris — odvratih — kad vam se lice zadoji; ali i sada je dika i ponos toplički. Evo ova široka vodnica, popodjena raznobojnimi pločami od cementa, ogradjena željeznimi rešetkami, ovjenčana visokimi busi vatrenih ružicah i raznih prosvirnjakah, to vam je ono — nastavih — što Europejci rezervoar zovu, a mi bismo ga shodnije hladionicom krstili. Kako vidite, zemljište se Topličko diže sve do izvora, koji je odavle slab puškomet daleko. Odanle se voda kroz cievi vodi ovamo, gdje se hladi, da se u kupelji

prama propisu liečnika može razhladiti ona vrela voda, što kroz druge cievi onamo teče: tako se žveplena voda hladi istom žveplenom vodom.

— Pak, kakvo to čudo? — zapita me uviek isti rječiti prijatelj.

— Podjite u druge kupelji — odvratih mu mirno — pa ćete viditi, kako se ondje mineralna voda, što nizko izvire, te se nemože u nižoj hladionici hladiti pak u više kupelji bez silnih strojevah potiskivati, hladi sladkom vodom.

— No pak i to je dobro — čudi se još prijatelj.

— I predobro, da se opereš, ali slabo, da se izliečiš navodnjenom vodom, slabih slučeninah.

— Jest, borami, eto vidiš, tko bi rekao!

— Sada brže preko druma šestdeset koračajah, da nas sunce neožeže, jer ovi platani, kako vidite, nisu još do obrane dorasli.

— Čedan ulaz — reče uštipno prijatelj — s rešetkami od pomazana drva.

— Kano što je čedna vanjština svakoga čovjeka — — odgovorih — komu se je u nutrinji vrlina uvriežila. Ali pogledajte malko nad vrata, možda će i vam biti pravo. Što može biti ponositije, nego rimski kamen, uprav onaj, koji je bio namješćen i u rimskih toplicah, sa dva lava, prama goloj ženi okrenuta, kojim hrbat prelazi u zmiju, a rep se životinjski pretvara u riblji. Nije li tim po kamenitom jeziku Rimljanah izražena vodna snaga? — Imenujte mi toplice, kojim se u perivoj ulazi s tolikimi uspomenami velike prošlosti. Pa kakov u

napisu te ploče nauk za sadašnjost! Uzvišenim Nympham (podignu ovo) svetište obćina petovska (ili optujska). Dakle Optuj i Toplice jedna politička obćina. Daj Bože, izpunila se proročanstva i slutnje!

— Ali kakov se to blaženi miris prolieva zrakom? — viknuše mnogi, ušavši u perivoj.

— Ta eno, — primietiše drugi — red ogromnih lipah u punom cvietu.

Srčući taj naravski balsam, i mjereći okom visinu lipah, neopaziše niti desno liehah raznolika cvieća: vrbenijah, floksah, pelargonijah, fuksijah, vanilijah, i cvjetnih grmovah, zanovietah, kalinah, panolah, (cytisus laburnum, viburnum populus roseum, symphoricarpus racimosa); niti lievo triema sa štacuni. Nije on prama Rogatačkomu; ali ga ovdje niti netreba toliko: više se kupa, nego li pije; a za kiše nalaze bolestnici utočišta u gustoj šumi perivoja. Prodaje se pako i ovdje svačega, čim možeš nakititi i sebe i svoje drage. Često i iz Pariza zabludi ovamo koji bižutirac.

— A sad polagano, k zdencu pače k vrencu treba s pobožnošću. Stoji njekoliko koračajah od tebe pri sjevernom kraju prostora, šestdeset koračajah široka a toliko duga, više od pol hvata visoko uzzidan na četiri ugla. Para, što iz njega suklja, pokazuje, da u njem neprestano vrije.

— Ali što je ono — upita prijatelj, pred njim na kamenoj ploči — čudna?

— Što će drugo biti, nego starorimska ploča? U Toplicah neima ni govora o malenkostih. Ali stanite.

Odavle se najbolje vidi. Ono s lieva bik je malene glave i rogovah, a jakih prsijuh i šije, grabeć prednjima nogama, kano da mu se hiti. Hrbat mu je prešao u zmijske kolute, koji se završuju ribljim repom, u vis podignutim. Nije li tim divno izražena snaga i brzina? Nije li to pravi simbol vode, koja u brzom toku sve krši i lomi?

— Ali zašto brza taj bibokit?

— Jer na sebi nosi sjedeću okrupnu božicu, prama gledaocu okrenutu, desne noge podvinute, a lieve za kolut zahvativše, dižuću objema rukama spalu si s glave zavjesu. Pa kakova u božice naravitost! Ruke oble i pune, zavjesa voljko nad glavom pršeća, prsa bujna, tielo gibko, bedra jaka, listanci točeni, cielo tielo nagnuto pravcem žurećega bikokita: vidiš ju gdje leti. To je što vidite. A čega nevidimo, kazuju nam starinari. Kip pokazuje, kako je Jupiter, pretvoriv se u bikokita, oteo vodom Europu, svoju ljubovnicu.

— Ta dá, borami, gle pod njimi je i voda, valovitimi crtami izvajana.

— Ali pogledajte još i veće čudo. Ona životinja desno ima kljun i glavu kano orao, uši, vrat i prsa poput jaka lava, a na plećih izrasle riblje peraje, za kojimi se svija njekoliko zmijskih kolutah, završenih ribljim repom, u vis podignutim. Tu ćemo nakazu zvati orolavom (grifom). Ali prije nego vam dalje protumačim, pogledajte mu onaj moćni kljun, mrko i okrutno oko, budne uši, oholo držanje prednjega tiela, snažne kolute, kano da će njimi pol svieta u vis baciti.

Svaki dio tiela tako savršeno izražava svoju narav, kano da stoji napisano. I ta nakaza žurno plovi vodom, u kojoj pred njom hiti malen dupin.

— A zašto se žuri?

— Jer je oteo božicu nježniju i voljkiju od prve, držeću u desnoj ruci grančicu, a lievom dižuću nad glavom pršeću zavjesu, desne noge prignute, a lieve uprte o kolut. Ništa ljepše od djevičanskih joj prsijuh, ništa oblije od bedarah i listanakah, ništa naravnije od poletnoga joj držanja. To je što vidite, kano da se miče po nepomičnom kamenu. Starinari kažu, da se tim predočuje otmica Amphitrite, Neptunove ljubovnice.

— Krasno, divno — viknuše gledaoci, uzdahnuvši poslie naporna gledanja — te su rimske toplice morale biti krasne, kad su jim nakiti tako umjetni: izvrstne starine!

— Kojimi bi se, — dodah, svaki europejski muzej ponosio. — Ali glednite još ona dva rimska vojnika, što svaki na posebnoj ploči s obje strane živi. Lievi, gol, digao je lievu ruku do kacige nad oči, kano da nješto u daljini gleda, a desnom, spušćenom do bedarah, drži sulicu, preko prsijuh bacio je remen, o kojem mu kabanica odtraga preko ledjah visi, dočim mu mač po boku pada. Gledajte osobito onu lievu ruku, kako joj se mišice nadimlju, ona jedra prsa, kano da će vjekovati, ono oblo stegno, onu jabučicu na koljenu, one noge, kano da su sad stale, dok mu se oko razgledava. I desnoga bih vam potanko opisao, ali se bojim, da vam nedosadim, kano talijanski Čičeroni, dugim izbrajanjem potezah, ko-

jimi je umjetnik oživio kamen: motrite ga sami, pak sudite, reći ćete doduše, da nije izradjen tako vrstno, ali je svakako još umjetno. A sad — primih prijatelja za ruku — amo lievo. Bacite samo pogled na onoga krilatoga amora, što stojeći drži uzdu zažvaljenoga konjokita, recite staru, da u umjetnom svietu imade i nesgrapnostih, pak se ustavite pozorno motriti onoga gologa rimskoga vojnika, što nam je na desnom kamenu okrenuo ledja: kako mu se previjaju sglobe, kako mu se udubljuju zakoljenice, kako li opet iztiču jedri listanjci: svaku bi mu žilu mogao prstom pokazati. Nu pošto ste već umoreni razmatranjem, kazat ću vam samo, da je na desnoj strani isto takov amor na konjokitu, s jednim golim rimskim vojnikom po svakoj strani, svaki u različitom položaju, pa će za sada biti dosta gledanja makar i živoga kamenja.

IV.

— I pravo imaš, reći će mi drugi prijatelj, i onako sam već ožednio. Da zamolimo toga Topličana, što iz zdenca u staklenom zajimaču neprestano vodu vuče, čašu toga sumpornoga likera.

— Nedaj Bože — odgovorih — vukuć ga za ruku — bez liečničkoga recepta: tko zna, je li voda za tebe?

— Ta kako nebi bila — otima se prijatelj — ta evo ovih seljakah, kako željno piju: kad mogu oni, zašto nebismo i mi?

— Oni piju — opazih — što vide, da gospoda piju; ali mi nismo seljaci, da oponašamo bez razloga:

bit će i za pilo kada. A sada da se razgledamo — povukoh družtvo za sobom. Evo ovi jablani, ovi kostanji, ove katalpe, ove lipe, ove akacije, poznate li jim domovinu? Svaki najbolje uspjeva u svojem zavičaju, ali ovdje svi jednako uspjevaju, kano da su kod kuće: za čas će biti gorostasi.

— U što ja tako tumačim, ali njeki padnu po namještenih okolo klupah. — Ovo vam je toplički salon, — rekoh, — u kojem ćemo se malo kašnje kavalirski kretati; sad ćemo na brežuljak, volja vas desno, lievo, ili sredinom.

— O desnu je spas — rekoše mnogi, pa svi ravnim i širokim putem, dugačkim 40 koračajah, u debeloj sjeni od katalpah.

— Fuj! zatakoše si nosove nervozniji, ta tu po štali smrdi.

— Vonja, recite barem — po životinjskoj pari, za koju hektikalci drugdje skupe novce plaćaju. Nu bez šale, tomu se čovjek lahko privikne, kad je expropriacija već izumrla, pa nemožeš s gradjani postupati kano s kmetovi. Sad uz brdo: Putevi su, kako vidite, široki, da nas trojica uzporedno stupamo, s obje strane i često preko puta duboki jarci od criepa, da kiša nesplavi ovoga sitnoga pieska, po kojem se kano po svili hoda; po svili rekoh, jer premda po šumi lišće neprestano pada, nevidiš mu ni traga od marljivih metalah, što se već u zoru ovuda kreću. Ta eno, gdje metlari upravo dogotavljaju svoj svakdanji posao. Eto nas pod lipom na prvom sjedalu. Visoka je: okom joj težko dosižeš vrha;

jedra je i bujna: zavidiš joj zdravlje; a mirisom bi njenim najradje nakadio svoje gradske sobe. — Još malo, pa ćemo u bačvu. — Plaho me gledaju bolestnici. — Da baš u bačvu. O da znate, koliko seljakah dolazi ovamo samo zato, da vide, kako godi u bačvi, kad je tako sladko pri njoj biti!

Pak sbilja! Pod krovom, pokrivenim slamom, a poduprtim stupovi od hrastovine, stoji ogromna bačva, šumskom rezbom nakićena, a u njoj i klupe naokolo. — Njeki seljaci već sjede i gledaju, na licu jim sjedi čudo i ugodnost. Ostavimo i njim njihove zabave, pa ćemo dalje savršenom serpentinom do rimskoga kamenitoga stupa, izvajanim lišćem nakićena. U tri koraka evo nas na sjedalu od dvie ogromne ploče s ogromnim kamenom kano stolom, probušenim u sredini, što je valjda kod Rimljanah bila mjera za žito. Tim smo putem vidili lješnjakah, svibah razne boje, (cornus alba, mascula, sanguinea), panolah, mahunjačah, (symphoricarpus racimosa, catalpa siringifolia), zaraslih u grmovlje. Poslie njekoliko zavojah sjednemo na klupu pod visećim jasenom (fraxinus pendula), na drago mjesto dvoje dragih. Samo još njekoliko koračajah, pa ćeš biti brežuljku na pljosnatom vrhu, ovjenčanu velikimi akacijami, posred kojih stoji triem sa slamnatim krovom na drvenih stupovih: do njega si od vrela mogao izbrojiti tri stotine koračaja. U što se ogledavamo, sleti se odnjekle cielo jato golubicah, pa gučući medju sobom milo i drago, skoče do nas u njihaljku, pak zrakom i amo i tamo, da jih sladke zone prolaze: sladak začin mladovanja. Nebudi lien, poći

odavle njekoliko koračajah pravcem na čistinu, pa ćeš u malo viditi, što se u alpskih krajevih u veliko motri: pod glavicami sjevero-iztočnih brdah izmed šumah, a nad vinogradi proviruju seljačke kuće i kleti: krasan prizor bujnosti i friškoće!

Odavle se spusti desno stranom, koja je sdola lieva, pa ćeš bez rimskih spomenikah naći riedkih stabalah: kupinikah, rajovnikah, kurikah, kostanjah i divljih i pitomih, jasenovah, rujah korjenitih, ljubovacah, osobito pako postiljah, definah, limbah i mariškah (acacia rubinia, ailanthus, evonymus europaea, rhus radicans, gymnocladus canadensis, cetis australis, eleagnus, pinus cembra, tamarix).

Ali da nezanemarimo sredine, u kojoj ima, što je najjače u ovom šumskom svietu, stupimo sdola na ono oširoko mjesto, na kojem se je u brdo zaokružilo pet sjedalah od kamenitih pločah, izkopanih u starih podrtinah, kojih se prava poraba nije još razabrala. Po bokuh su jednakim načinom gladko izdubljene, ali jih neumiješ sastaviti u kakov izrazit oblik.

— Što, zar i omorikah ima tik vrenca — opaziše njeki gosti? —

— I te kako velikih i frižkih — prihvatih: čuješ jim smolu kolati po žilju. Ta to je to pravo čudo. Što inače raste samo ili na nizinah, ili na visinah, ili na suhu mjestu, ili po močvarah, ili na studeni, ili u toplini: sve to ovdje na istom mjestu prekrasno uspjeva.

Omorika kod vrenca, što ćeš čudnovatijega? Ta evo vam redom javorah, mliečah, klenah, crnih sosah, johah,

osikah, topoljah, briestah, borovacah, dudovah, bazgah, makljenah (acer plantanoides, acer campestris, pinus nigra, betula alnus, populus tremula, alba, italica, ulmus campestris, pinus strobus, murus alba, sambucus nigra, platanus occidentalis), sve se ovo nadtiče, da susjeda prevrši.

Bolestnici, vikli kropu, žele više čistinah, da se ogriju na toplotvoru suncu; al imade ovdje i zdravih ljudih, pak njim uprav godi ova debela sjena u pasje dane. U prvoj šumskoj uložnici vidiš na kamenitu stupu izvajanim lišćem nakićenu ploču, na kojoj jure dva vrlo vješto izvajana bikokita, od kojih se prvomu samo zmijski kolut i riblji rep vidi. U drugoj ćeš viditi kamenit kip, predočujući majku Božju s Isukrstom, a u trećoj opet rimski stup s lišćem.

— Duše mi, kano u Rimu i Firenci, cieli muzej na cestah pod vedrim nebom — začudi se njetko medju nami — ovdje možeš i archeologiju učiti.

— I botaniku — dodah, ako i ne u podpunoj obsežnosti. Samo zamaknimo malko iz ovoga staroga šetališta u novo, evo vidite: cielo carstvo ogromnih hrastovah, borovacah, omorikah, jelah, crnih sosnah, brezah, skladno razvrstanih, i šibikovinom, dudom, glogom, žutikom, jarebinom, klokočem, zimolezom, osornjakom, grozdićem (viburnum lantana, murus alba, crataegus rubrum, berberis vulgaris, surbus acopavia, staphyllea pinata, legustrum vulgare, aesculus rubrum, ribes aurea) podbočenih, po smaragdu od livadah uzduž mliečnih stazah: nemožeš si pomisliti veće sokovitosti. —

— Dederte, da počinemo malko: tko da u jedan mah svlada toliko dražestih?

— Evo sgodna mjesta, — rekoh. Na stjenovlju, kakovim bi se i Radegund podičio, propinje se u zrak stoljetni hrast, prekriljujući ogromnimi granami mjesto, okruženo raznolikom Topličkom sigom sa stolom od kamena po sredini.

— Aha, ovo je tekar divno — dahnuše gosti — sjedajući na stolice od kamenitih pločah: hlad rajski, a vidik božanski — gledaju pred sobom pravcem gosti.

— Što je ono preko sočnih livadah u krilu onoga šumovitoga brežuljka? —

— Majur kaptolski — odgovorih — do koga se može i onom mliečnom cestom po sredini njivah, i ovom zelenom stazom pod redom od lipicah.

— Doista kano da se je diete zadubilo u majčino krilo. Pa gle i crkvica u zadku, kano da namiguje s Toplicami!

— Svibovec se zove: mladi sinčić stare Topličke majke. Pa ne samo liepo — nastavih — već i dobro je na majuru. Da nam vida neprieči kuružnjak, vidili bismo pred kućom kavanu, što je prije ovdje pred gradom ružno stajala. Onamo će se već do godine moći poslie podne prošetavati topličke dame na viklu si bielu kavu: kravah dosta u velikih štalah.

— A za nas mužkarce, primietiše njeki — zar za nas ništa?

— Bit će i za nas dobra kaptolskoga vina, kako da nebude dobra vina u Hrvatskoj!

— Dok smo se tako domjenjivali, lepršahu oko nas ptice u jutarnjem veselju: kosovi ko pilići u proljeće po gostionah u Zagrebu. Netom opazih na daljoj grančici pticu veliku ko slavulj crvenih prsijuh. Da hoće bliže — primietih — rado bih ju spoznao. Ptičica kano u posluhu prhnu na granu od našega hrasta, za tim na kamen tik pred nami, pak naklonivši nam se i dva i tri puta, zavesla zračnom pučinom.

— No da to tko u romanu opisuje — opazi moj prijatelj, reklo bi se: izmišljeno; a ono evo prava pravcata istina, koja dokazuje, da se i najplašivija životinja daje pripitomiti . . . blagošću čovječjom.

— Nitko jim ovdje nekida gniezdah, nitko nebuni zabavah, pa se i one pouzdano primiču čovjeku.

— Hajdmo, braćo, još to malo — skočih na noge — pa lievo u dol za mnom. Evo iste flore kano i gore, samo što se preko perivojskoga plota iztiče kukuruz, kano čovjek.

— Franjin dol, pročita njetko na ploči pod pećinom, a nad sjedalom.

— Dà — prihvatih — na spomen pokojnoga kanonika Franje Magdalenića, koji je kano ravnatelj Toplički g. 1867. vele ukusno zasnovao i vele vješto izveo ovaj novi dio šetališta, pošto je jur prije pred prvom gostionicom bio onu batricu sagradio. Serpentinom dalje i amo i tamo, napokon u sredini stigosmo pred ogromnu kišobranu od bakra vrlo lahko osovljenu na širokoj kamenitoj podlozi, s okruglim sjedalom od drva.

— Pred njim navrvilo množtvo inostranih seljakah,

pak napeto gledaju nad kišobranu, desnim kažiputom bradu poduprevši.

— Gle, gle, kako sjedi, — reče jedan — u širokih gaćah, a podvitih noguh.

— Gle, kako lulu drži — ozva se drugi.

— Gle, kako mu brk visi — hoće treći.

— To je Karivoldi — iztače se četvrti, poznam ga po šiljastom kalpaku. Svjetina u grohot, koji prekide mudra Topličanina:

— Kinez pod marelom, — pripoviedaju gospoda.

Množtvo se polagano razidje, a mi na sjedala.

— Kako sladko popuhuje ovdje, ozva se više glasovah, svaki popuh srkalj melema za pluća, pa diši, pa srči, pak uživaj.

— Dà, dà — prihvatih: zatvoreno sa sjevera, zatvoreno s juga, niti te zebe, niti žeže; vječno proljeće i jesen: da si polumrtav, oživio bi pod dahom ovoga okrepnoga zraka. — Dok se tako razkošno kupamo u prozirnoj tekućini, ali eno, gdje nam se sa svih stranah smieši . . . cvieće: puzeće vrbenije, glavičaste sempervive, našušurene pelargonije, pak sdruživši se s rezedami, tujami i lierovi, pozdravljaju nas i kade.

— Za sad dosta toga milja — rekoh ustavši — bit će deseta, sad vam treba k liječniku. Nać ćete ga prama kupelji cara Konstantina preko ceste u kući novo zdanje. Stupivši u sobu prvoga sprata, netražite ga ni lievo ni desno, već upravo kod pisaćega stola, na kojem poredjuje listove, pisane raznim bolestnikom. Svjetuje jih, opominje, odgovara, poziva, sve prama onomu: omni-

bus omnia factus, ut omnes valetudini restitueret. Povjeri mu slobodno svatko svoje nevolje: kano da ste jih u grob zatvorili. Odgovaraj svatko iskreno na pitanja, koja će vam stavljati savršenom uljudnošću i ugladjenošću. Uzdaj se svatko u njegovu prokušanu vještinu. Samo jednom ćete morati k njemu, kašnje će on do vas u prostranoj kliniki pod vedrim Božjim nebom: kano čisto srebro preplićе zlatnu tkaninu gostih srebrobradi liečnik. Do vidjenja, ja ću još malo ovdje ostati.

V.

— No sad već neimaš kamo — reče mi, zlobno si i veselo tarući ruke, moj prijatelj, kad sam ga malo kašnje sastao na batrici pred gradom. Pristupi malko amo — povuče me za ruku: — Evo, u sredini ulaz, lievo na kraju nješto, neznam što je u nutri, valjda arka staroga zavjeta, a na drugom kraju desno opet nješto, valjda puno činovnikah; lievo uža sgrada viših zidovah, a nižega krova s nizkom staklenicom, a desno šira sgrada nižih zidovah a višega krova s trbušinom, kakva to simetrija? —

— Savršena — opazih posve hladno: majka, krupnija i trbušasta, sgurenih nješto ramenah, s visokim staromodnim klobukom i malenim šlepom; kćerka, vitka uzdignutih plećijuh s malim novomodnim klobučićem i saboritim šlepom. Tko će takovu sliku zvati nesimetričnom?

— Čudne li prispodobe! — A gdje je glava?

— Kakva prilika — odgovorih — takova i slika: unicum u gradnji, unicum u prispodobi.

— Do biesa, prihvati zlovoljno prijatelj: Tebi se nemože doskočiti. Ali što je ipak ono ondje lievo?

— Zajedničke kupelji, odgovorih, posebice za gospodu, posebice za gospodje, i još dvie kace, da bude svega kano i drugdje, premda ovdje, gdje u izobilju vode može svatko uviek dobiti posebnu čistu kupelj, nebi to ni bilo potrebno. A ovo trbušasto, to je dvorana za tombolu, plese i glasbu.

— No, pa što reče liečnik? primih pod ruku prijatelja.

— Kupati se — odvrati — samo jedan put na dan jutrom, 26 stupanjah 20 minutah; za tim leći u postelju, dok se umiriš. Piti samo dvie čaše vode, svakiput s pol drachme karlovarske soli u jedanaest satih prije podne. Jesti i piti, što te volja, samo da nije papreno, mastno, neprobavno, upaljivo i povrh svega voće. Inače sve umjereno: sjedjeti, hodati, čitati, igrati, samo da si što više na zraku. Tako kaže, da će mi ova zapeka za dva, tri li tjedna sigurno minuti.

— E pa to nije težko — prihvatih — malo više posla, nego da si kod kuće.

— Jest — primieti prijatelj — ali s drugimi je bio mnogo stroži. — Njeki je hromi gospodin dobio recept: kupaj po dva puta na dan, prije i poslie podne, 30 stupanjah, tri četvrti sata; za tim toliko izležati, dok se neiznojiš: piti četiri, pet čašah sama kropa, ostalo kano i meni, samo što mu je naročito dadao: čuvajte se svake tjelovne draži. Njekim reče samo kupati, njekim opet samo piti, kako je kad komu potrebno: vidit je, da individualizira.

— Kad je tako; ajde sa mnom, da ti pokažem, gdje ćeš se kupati.

Podjosmo na prvi kat od prve gostionice: za tim krenusmo desno, kad nam na kraju hodnika kupeljar otvori desno velika polustaklena vrata. — Evo ovdje lievo niza stube devet sobah s jedanaest kacah, od kojih su dvie opredieljene za blatnu kupelj. To su stare kupelji; evo ovdje desno novije kupelji cara Konstantina, kojim smo pročelje jur proučili: medju objema evo kroz prozor se vidi vodnica, u kojoj se skuplja ona ohladnjela sumporna voda, da na pipe u kupelji teče; a sad u desnu sgradu uza stube. Na prvoj desno dva rimska kamena: na jednom vidiš saboritu rimsku opravu na tielu odkrhnute glave. Lievo u zid uzidana dva rimska stupa, kano grobni spomenici: prvi je postavio njeki Tito Julij Januarij svomu sinu Titu Juliju Secundu; drugi je postavio njeki Cilon u slavu bogu Polluksu, što mu se je sin Lucij sretno povratio s rata. Napokon dolazi kamen, na kojem su izvajane tri nymphe, gole do pasa, a o boku s preda visi jim odjeća, podvezana uzlicom. Srednja drži u spuštenih rukuh ljušturnastu zdjelicu, a skrajnje drže uzdignutima rukama padajuće s glave kose. To je kopija nymphah, što jih je optujska obćina postavila bila na topličko kupalište.

— A što je ono nad svimi ovimi spomenici, što se crni poput katrama, a nemože se čitati sdola?

— Kamenita ploča, na kojoj se čitaju, kad je blizu, ove u hrvatskom prevodu znamenite rieči: „Car, Caesar Flavij Valerijev Konstantin pobožni, sretni, najveći, uzvi-

šeni Jasijskim vodam, njekoč ognjem oštećenim, s triemovi i sa svimi nakiti povrati prijašnji lik, i odredi brigom blagohotnosti svoje, da se ondje drže sajmovi svake nedjelje kroz godinu; nastojanjem Valerija Katulina, vlastnika perfektisimata, i zapovjednika države gornje Panonije."

— Duše mi, cieli muzej, — primieti prijatelj, a ja pokazah još ploču u suprotnom zidu, svjedočeću, da je Fabij Fabul, vojnički tribun nympham nješto sagradio. Tim se dovršiše naša arheologička studia, poslie kojih uzesmo pregledavati kupeljne sobe, što se s obje strane hodnika nižu, s kamenitimi vodnicami, svega skupa dvanaest po broju.

— Pak jesu li to sve kupeljne sobe u Toplicah? — zapita me prijatelj, držeć, da tu nemože biti dosta mjesta za sve goste.

— Nije već još nješto, svjetske toplice, pa samo toliko sobah, što misliš? — Ta eno u kući, gdje liečnik stanuje, još tri sobe pod imenom Berry-inih kupeljih, tako zvanih, što se je glasovita knjeginja Berryica u njih kupala; u gradu, pred kojim stoje one ogromne lipe, opet dvie sobe; napokon u Josipovoj kupelji trinaest sobah sa petnaest vodnicah, svega skupa šestdeset i jedna vodnica za odlične goste, ako uzmeš i one zajedničke vodnice, koje su u onom lievom šlepu. — Što ćeš više? Sad ako uzmeš, da se u Toplicah kupa od 5 do 11 satih prije podne, a od 3 do 6 satih poslie podne: to ćeš točnim računom pronaći, da se može 549 odličnih gostih na dan

okupati uviek u čistoj i cieloj sumpornoj vodi: prednost, koju imadu malo koje kupelji na svietu.

Još bismo bili duže računali koješta, da nas put neizvede u sobu, gdje nam već iz daleka udari u oči nješto žuta i crna u ormaru.

— Glej, borami žveplo — viknu prijatelj, pristupiv k staklenomu ormaru; pa kako veliki komadi, kako čisti: mislio bi, da je prociedjeni vosak; gdje se kopa?

— Nigdje — rekoh smješeći se — već se grebe svuda, kuda ova voda teče, osobito po cievih: toliko ga u njoj ima.

— A ovo crno i svjetlo kano gavranovo perje, tà da, uprav kamenito ugljevlje.

— I te kakovo — prihvatih — najfinije vrsti. Ima ga svuda po svoj okolici u obilju.

— Pa zašto se nekopa?

— Kibi, dabi, primietih mirno. Tko će kopati ugljevlje, a bez željeznice, pa konkurirati s mjesti, koja ju imaju? Što se dalo, to se učinilo. Čujem, da je kaptol otvorio bezplatnike, za koje ban badava plaća tri hiljade poreza, kamo ćeš veće žrtve? Pače i više je još učinjeno. Na proglas bilo je ovdje više poduzetnikah: Bečanah, Parižanah, pače i Englezah; obećavaju zlatne kule, vode na sve strane željeznice, spajaju Toplice s cielim svietom; a kad primu kopati za pokus, neima kažu dosta ugljena, da uzmognu plaćati dva novčića za centu, ali bi rado kupili ciele Toplice, kad nebi bile skupe. Nije ni kaptol

na glavu pao, pa kud bi imala vihoriti željeznica, vjetar ljubi lišću lice, te se barem okolica negrdi rovi.

— A zar nemože sam kaptol poduzeti? — Čemu uviek naš novac u inostranske žepe? zapita prijatelj.

— To su, brate, druge diple, nije sve zlato, što se sjaje, a često te više mjere, nego li si visok. Da se može samo željom, našlo bi se i drugih domaćih pametnjakah, ali novac svuda vlada. Donle se zadovoljimo, što imamo ovdje u obilju kamenitoga ugljevlja. Kad izgore drugi vulkani, doći će i na ovaj red. Isto će tako doći red i na mramor, nastavih, koga ima u obilju u ovoj okolici, kano što pokazuju ove četiri vrsti u ormaru pokraj ugljevlja.

U to je pol jedanaest odbilo na zvoniku župne crkve. Koliko kaže ura na čelu grada, nikada neznaš pravo: sad ide, sad staje, sad spava po više danah. Pa nije ni čudo. Čudo je samo, što se je urica namjestila tik do ure. Urica velim, jer je radi veće nježnosti tako ustrojena, da se u dvadeset i četiri sata navije . . . dva puta! Ljudi prave ure, koje se u godinu danah navijaju samo jednom, pak da bude što i na drugom kraju, gradska se urica navija na dan dva puta. Krasne li simetrije! — Barem se je to postiglo, da se urica od zaborave navijačah neutrudi odviše. Ali bilo kako mu drago, pol jedanaesta stoji, pak i bolestnici i gosti vrve, ako i polagano u perivoj; gdje će u jedanaest početi magjarska kapela razvijati svoje sinfonije. Naravski, ter smo i mi pohitili onamo; samo nas je stid, što se još nismo mogli dovoljno pripraviti za kavalirske dužnosti, kakove su vr-

šili drugi mužkarci, svaki prateći svoju, ili više damah. Trgovci su lievo i desno poredili u perivoju svoje bižuterije, koje se mnogo gledaju, a malo kupuju. Samo po koja dama i po koji gospodičić, kojim se je sutradan razstaviti s toplicami, kupuju naušnicah, ogrlicah, igalah i za kose i za prsa, narukvicah, putacah, sve od nezlatoga zlata, ali savršeno zlatne boje, da daruju drage, braću, djecu, za koje se posljednje uzme i po koja igračka. Ni čibukah i lulah od krivoga jantara, morske pjene, zlata nemanjka u ovoj Pandorinoj kutiji, u kojoj ostaje zatvorena nada budućega sastanka na godinu. Dame posiedaju na vikle klupe, koje bi mogle biti nješto rednije, okolo i nad vrelom, ne nakićene, ali ukusno odjevene, mnoge s pletilom, vezilom, knjigom u ruci. Samo žuće, koje nabreknula jetra tište, hodaju u zahladju ogromnih stabalah. Za njimi idu oni mužkarci, koji neimajući kavalirskoga nadahnuća, hoće da razpravljaju svoje stvari. Ali oni, kojim ugadja miris damskoga ružičnjaka, ili stoje pred svojimi pupoljci, (jer ovdje ili jesu ili postaju sve pupoljci), ili jih poje vodom, ako i sumpornom, donašanom u kristalnih čašah iz vrela.

— Zar se smije, pijuć ovu vodu — zapita me prijatelj — sjedjeti kod posla?

— Nebi se smjelo — odgovorih — ali dame već imadu svoju voljicu, pak ta jim ovdje njekako neškodi: sve se njekako izlieče, makar i uz neshodniju dietu; dajte, da se mi držimo shodne, — pa gore dolje, kad na jedanput zazuje sinfonije.

— Borami, nije lošo — ozva se opet moj prijatelj,

kano da je opera, pa čuj kako skadno; nisam se nadao toj vještini.

— Da što misliš? — Magjari su na glasu i u Parizu i u Londonu i u Newyorku, pa kako bi mogli biti manje vješti u Toplicah, koje bome nisu mačji kašalj.

Ali u to se poslie kratke stanke razderu hrapavi glasovi uz brnčeću glasbu.

— Da bome da nisu — prihvati uštipno zlobni prijatelj — al evo mačje glasbe.

— Ni to nije s gorega — osovih se primietiti — glasba treba da točno oponaša narav, a kad se Bečki krah svira, mora rogoboriti. Pak zar nevidiš, da imade ovdje i representantah prostoga puka, a za ove treba nješto krupnije šale: omnia omnibus, to je poklic našega topličkoga kozmopolitizma.

Kod svirke: Gdje je stanak moj, zaljulja se moj prijatelj u krajeve sentimentaliteta, iz koga ga je mogao probuditi samo živahni Rákoczy. Ima ova koračnica, kano i svi magjarski napjevi, nješto osobita, živa ujedno i turobna, što jako potresuje srdcem; samo šteta, što se u svih ponavljaju skoro isti motivi, pa site jednolikošću.

— Krasno, viknu uzhićeno moj prijatelj, koji je prvi put u životu čuo magjarsku notu.

Poslie nje stadosmo se ogledavati po družtvu. Kavaliri nenose više vode damam, jer se pol sata prije objeda ne pije više; ali zato opazismo, gdje se kapelni meštar naklanja gostu, što je jučer ovamo došao: Sinoć — reče mu smjeseć se, bijasmo tako sretni i nesretni, obaviti serenadu, ali neuočiti gosta.

— Liepo, liepo — ozove se uljudni došljak, pak iz svoga žepa a u željne meštrove ruke obična dva forinta za napitak.

— Tutto come altrove, primieti prijatelj.

— Da se nimalo neudaljimo od civilizacije — odgovorih, hoteći mu potanje opisati tu srodnost; ali nas razkalašeni tuš zahvalne kapele zagluši, pak nam nepreostade drugo, nego o podne s cielim družtvom krenuti prama gostionici.

— Što znači ta žurba? — zapita me prijatelj.

— Glad na strahu — odgovorih zagonetno. Odkad su se gosti po svietu odrekli narednih i jevtinih table d' hôtah . . .

— Razumijem — prekinu mi rieč prijatelj — svatko valjda hoće da posvoji drago jelo, koje bi mu mogli drugi razgrabiti.

— Pogodio si — rekoh — ali nam netreba tako nagliti: poznam se s gostionikom, poslužit će nas po našoj želji.

Pak polagano, kano da nam se i neće, za družtvom. Najviše se njih sleti u gostionicu, a ja kraćim putem povedoh si prijatelja na batricu prama vrtiću, da budemo opet jednom im Grünen. Premda sunce jako peče, nećutimo ipak vrućine, jer ju odbija golemi zastor, koji se sa zida pod prvim katom spušća na nizinu obična čovjeka. Malko te tišti ta nizina, ali kad pomisliš, da te se gorući sunčani cjelovi ni taknuti nemogu, lahko pregaraš ograničeni vidik. Jela znana, vino od providnika, dvorba razborita, što možeš više želiti onako umoren?

VI.

Poslie objeda njeki se popeše u svoje sobe na siestu, kamo spadaju osobito dame; njeki sjede pred kavanom pušeći, njeki kartaju, dočim njeki gledaju igrače, a drugi nebesku vedrinu, razhladjivanu lahorići. To je onaj sladki čas probave, koji običavaju uživati iztočnjaci, dočim ga nam zapadnjakom smetaju brige, čitanje, poslovi. I moj prijatelj htjede sjesti kartam, da mu nebude dosadno — reče.

— Najzabavnije i najugodnije bit će ti, ako podješ sa mnom samo njekoliko koračajah pred one gradske lipe — rekoh žurno, da ga odvrnem od kartanja, veoma škodljiva poslie objeda. E pa dobro, nemarim, i podjosmo. Sjedši, uze se prijatelj ogledavati, nevideći pred sobom ništa nova. Ali za čas, okolo jedne ure kola za koli. Najprije Hrvati Podravci, za njimi Magjari, i jedni i drugi na dva ponosna konja, napokon Štajerci, redovito na jednom čilom konju. Da nije silne nizbrdice, i još silnije kazne za naglu vožnju, Hrvati bi i Magjari projurili strelimice, makar se i sdrobili gdje u zavoju; al ovako moraju korakom, a mi možemo motriti po tenani. Svih su puna kola: ženskih, mužkih, djece do kolienah i u naručaju. Već je prošlo do 50 kolah, pa se još uviek nova pomilaju.

— Liepe li mi zabave — primieti zlovoljni prijatelj — gledati prostotu: kola kano kola, ljudi kano ljudi, a prostota nikoga neočarava.

— A razumiješ li se u psihologiju? — primietih još zlovoljniji, slušajući, gdje se ponizuje ono, što u sebi

nosi toli zdravu jezgru za svako dobro. — Strpi se malko, da vidimo, neće li nam biti zabavno. Ali za čas vrvi ista svjetina iz dolnjega sela, gdje je odsjela po seljačkih kućah. Na čelu jim okretne Hrvatice u raznih narodnih odielih, liepo obuvene, malo koja bosa; za njimi Magjari u širokih gaćah s košuljom do rebarah, i s malenim klobukom na glavi, uzkih obodovah; za njimi Magjarice u crljenom prsluku dosried rebarah, sa šarenom suknjom do listanjakah a bielom pregačom spreda iste dužine, bose, preko prsijuh bieli rubac povezavši, s kratkimi rukavi na ogorenih rukuh. Kosu češljaju sdola gore, pa ju skupljaju pod crljenu kapu, kojoj sa šiljastoga vrha prši biela vrpca do zatiljka: svaka je skoro plešiva straga od silne natege kosah. Red završuju Štajerci, mužko i žensko, u poznatom europejskom šarenom odielu. Narod krepak, puna lica, jakih udah. Hvaljen Isus, dicsértessék, dobr dan, pozdravljaju, gledajući lievo, desno.

— No što ti se čini sada? — zapitah prijatelja.

— Opet ljudi kano ljudi, malo veći, malo manji, malo ljepši, malo grdji, ali opet samo ljudi.

— A zar ti ništa nesvjedoči čistoća i ukus hrvatskoga odiela, brzina koraka, bistrina oka? Neimamo li se odatle nadati brzu razvoju duševne snage? Nepokazuje li ta jedrina svih seljakah naravitost života, kojoj smo se mi ugladjenici s tolikom štetom zdravlja iznevjerili? Nenaznačuje li ova njihova pobožnost pravi temelj svakoga dobra, koji smo mi liberalci žalibože sasvim razrovali?

*

— E da kako — zapenta prijatelj, kad se tako uzme.

— Nisu li to najvrednija studia svakomu rodoljubu i državniku — nastavih — nemoramo li se vratiti na ove osnutke, da se uzdržimo zdrava tiela i bistra duha?

— Zdrava tiela? — nasmiehnu se prijatelj — tà čemu toliki sviet hrli u Toplice, ako ne rad zdravlja?

— Od navade, rad zabave, reci: danas će se izpariti, sutra napiti, posutra izmaći; ta eno jih gdje idu k liečniku po recept za broj rogovah; jer sada se već pod razboritom topličkom upravom broje rogovi, koji su se prije bez broja svakomu metali.

— Pa bi li se to moglo viditi?

— Zašto nebi, ali bolje da se nevidi, — odgovorih kratko, bojeći se, da mi hvala seljačkoga stališa nepotamni.

— Daj, da i to vidimo, kad već svuda zaredjujemo, valjda će i tu biti što psihologičkoga — reče uštipljivo prijatelj.

Nemogoh se oteti opetovanim mu prošnjam, pa zapalivši novu smotku, sidjosmo nizbrdice do pučke kupelji. U što smo se zatrajali, pregledavajući nove kaptolske štale, pune konjah, kolah i kočijah, sa sliepimi prozori na pročelju, otvorene sdola za štacune kovačah i mesarah, sgora za njekoliko sobah prostijim gostom, eno gdje iz seljačkih kućah vrvi narod: djeca gola, mužkarci samo u gaćah, a ženske samo u suknji od pasa, pak sve u kupelj na dvoja vrata: mužkarci obaška, obaška ženske, a djeca kojekuda. Udjosmo u mužku: Čovjek do čovjeka čuči u prostranoj vodnici, s rogovi kojekuda:

po plećih, po prsijuh, po noguh, po rukuh, po glavi, spreda, straga, pače i po istom licu. Posleni dvornici nastavljaju rogove, izvlače iz njih zrak, režu nadignute mjehure: curkom curi znoj i . . . sukrvica. Sumporna sapa, sparina, znoj, krv, u koju se je vodnica pretvorila, sve te to sili, da brzo izadješ iz toga Cocyta u bližnju vodnicu, bistru, čistu, gdje se već ljudi peru od ljagah, ali još uviek u strašnom znoju. Bacivši samo jedan pogled po tom nješto vedrijem, ali još uviek dosta tamnom licu, izpadosmo na zrak božji, da laglje odahnemo. U žensku kupelj, koja da je jednako ustrojena, nehtjedosmo od stida unići, ali joj i nehotice vani na klupi vidismo vriednu reprezentanticu, gdje se, jur umivena, ali još uviek u znoju hladi gola do pasa na povjetarcu.

— No, imade li i tu što psiholožkoga? — zapita me uštipni prijatelj.

— Malda nezašutih, priznavajuć tamnu stranu, ali se taki razabrah: — Ima barem somatoložkoga. Promisli, kakove bi sve bolesti na sebe navukao ugladjen čovjek, da se ovako hladi: Lilipućani prama Gorostasom. Nije ni stara Šparta bila posljednja država na svietu, pak je i ona ponajviše razvijala krepčinu tiela svojih podložnikah. Ima mnogo slučajevah u životu narodah, gdje ona najviše pomaže. Ali svakako — dodah posve smjerno — trebalo bi preko onoga stasa prebacivati barem kakvu ponjavu, da bude, ako ne s manjom pogibelju, ali svakako s većim stidom.

Vratismo se pred kavanu, gdje su već gosti željno hvatali za nadošle poštom novine; njeki otvarahu

i brzojavke. Jedni čitaju Novu Pressu, drugi prevrću Pester Lloyd, treći traže utjehe u Közlönyu, ćetvrti se nasladjuju Illustrirtim Zeitungom i Kikirikiom, a mi se sletismo oko Obzora, Narodnih Novinah i Agramer Zeitunga, da čitamo brzojavke ob ustanku hercegovačkom, mimoišavši pražku Politiku, koja je mirno ležala na stolu. Mili Bože, brze li promjene u svietu! Prije njekoliko godinah išla je kano lopta iz ruke u ruku, a sad leži pritiskivana lakti čitateljah. Hoće li još kada slaviti svoje uzkrsnuće?! Do nas su još sjedjele njeke gospodje, koje su čitale knjige, kojim je na zaledjku bilo napisano: Töplitzer Leihbibliotek.

— Pa zar i toga ima u Toplicah?

— Svega, svega — odgovorih — što može goditi gostom.

— Ali eno gdje u šest satih silaze gospodje, liepo odjevene, nu bez osobitih nakitah, za dokaz, da nisu na plesu, već u toplicah.

— Ali gle, brate — prišaptnu mi prijatelj — što je ono, što se sa suknjom bori i otima za korak, borami kano gljista?

— Nepitaj mnogo — odgovorih — a još se manje čudi, to je jedna od onih gospodjah, koje se svakoj modi sliepo klanjaju, pak još i pretjeruju. Prije njekoliko godinah nije se čovjek mogao dosta ugibati krinolinam, koje su se činile da će vjekovati, a sad se njeke gospodje nemogu same dosta otimati svojim odjećam, koje jih sa svih stranah stežu. Lagahne su, pa treba da skaču s jednoga kraja na drugi. Ta eno svaka sgloba

ko na dlanu! U ostalom kad je to njim pravo, nesmije ni nam biti krivo.

— Ali koja je ono gospodja, koja svaki dan točno u šest satih u družtvu liepe djevojke kroz goste prolazi? zapita me njeki stariji toplički gost, mora da je nječega jako željna, kad onako bezobzirce hiti.

— Željna frižkoga zraka — odgovorih — koji svaki dan srče na Tonimirskoj visočini; duhovita je gospodja, ja ju poznam, ajdemo za njimi, bit će nam ugodnije uz brdo?

— Zašto se tako rado, milostivna, dielite od družtva? — zapitah ju, kad smo se za novim perivojem s njimi uzporedili — samu nije ni u raju liepo.

— Ja sam uviek u družtvu — odvrati nam, ljubko se smješeći — kad sam s knjigom — pokaza mi ju u ruci — i sa svojom nećakinjom; zato se nadam, da će mi se otvoriti rajska vrata ovoga trećega perivoja.

— Samo ako nas htjednete sobom uzeti, mene i moga prijatelja N. Zagrebčanina — pokazah joj ga — komu treba da što više ugodim ovdje.

— Nam ugadjate — prihvati ugladjena gospodja — kavaliri takve ruke, pak još Zagrebčani, uviek su nam dobro došli.

— Kano što je i nam prava slast, progovoriti koju s duhovitimi krasoticami, osobito u ovom krasnom predjelu — dodah, da neostanem u ničem dužan.

— Baš krasan, osobito odavle dalje. Čudim se, da se gospodje vole kretati u onom sumpornom zraku, nego li u ovoj vedrini..

— One će imati svojih razlogah — rekoh — kano što i vas romantika ovamo vodi.

— Pak zar neimam pravo? — reče, stavši, pa okrećući se na sve strane. Ova gusta šuma nasred brežuljakah, ova krivudasta mliečna staza, ovaj destilirani zračić, ova samoća i tišina, nemora li nas sve to uprav razdragati?

— Doista prekrasno — prihvati moj prijatelj, koji je već željno čekao, da se u razgovor umieša; samo šteta, što ta divota kratko traje: lišće će požutjeti i pasti, staza će se od kiše uglibiti, a povjetarce u vihre prometnuti, pak od krasne slike neće ostati . . .

— Osim ugodne uspomene, presieče mu rieč živahna gospodja — a ta često više godi, nego sam užitak. U ostalom, narav je uviek krasna i zanimiva, odievala se ovako ili onako. I snieg, po kojem se je prosulo sunce, začarava, i nebo, koje su zastrli oblaci, zabavlja i vihar, koji biesni okolicom, uzdrmava: sve je u naravi liepo, uzvišeno, osim ljudih . . .

U to za četvrt sata stigosmo do podnožja Tonimiru, gdje su se s obje strane jaruge stisnule u brda po jedna vodnica: lievom se kroz žliebe poje ljudi pred topličkom gostionicom, a desnom blago na paši. Ponudih gospodji sjesti na klupu u debelom hladu.

— Zar mislite — reče — da se gospodje tako lahko umore; osim ako se gospoda — doda nješto uštipno — žele oddahnuti.

— Ne od umora — prihvati moj prijatelj, popošav uz brdo — već možda od strožijega suda, koji ste iz-

volili malko prije namieniti ljudem. Po mom mnienju, imade časovah — doda nješto vatrenije — kad su i ljudi krasni i uzvišeni. Pomislite rodoljuba i njegove žrtve, ljubovnika i njegove muke, pak uztrajnu ljubav obojice.

— Malo kada iskrenu i čistu, često pomiešanu egoizmom. Pomislite na onu silu izdajicah, nametnikah, nevjernikah, laskateljah, zavodnikah, pa ćete mi za pravo dati, što na ljude uviek malko nepouzdano gledam, osim nazočnih — opazi smješeći se izpod oka — na koje se naravski nikad neproteže govor.

— A nije li i to možda plod neiskrene ugladjenosti? — prihvati prijatelj, da i on nju malko bocne.

— Ako vam je s voljom tako misliti, nemarim, barem bi mi dokaz bio podpun.

Začudismo se toj nepristranosti, pak penjući se nješto mučnije uz brdo, za četvrt sata stigosmo na lievi vidik prama Toplicam. Oddahnusmo, pogledasmo: pod nogama kupelj, prama njoj preko livadah natapanih Bednjom šumovito brdo Lubel, a duž livade tri svjetlucajuća se zvonika: svibovački, toplički, ljubeščički, kano da si jih šestilom odmjerio.

— Što velite na to? — zapita gospodja moga prijatelja, nije li narav liepa, uzvišena?

Prijatelj neodgovori ništa, a mi svi skupa krenusmo prama sjeveru u Tonimirski ljetovnik i zimovnik skupa. Prolazeći sljemenom mimo zasjenakah, pomislih na prijašnjega mu vlastnika, kako je ovuda razmišljao, snovao, snivao o boljku potlačenoga naroda, netražeći za sebe

nikakva probitka; odsudih prestroga načela naše suputnice; pa uzeh razmatrati, odakle njemu tolik polet u junačkih pjesmàh, tolika vatra u govorih, tolika odvažnost u borbi, tolika uztrajnost u djelih, kad me gospodja primi za ruku, pak onako misaona za sobom povuče ljetovniku u palaču:

Sad razumijem, rekoh sam sebi, uzdahnuv duboko od miline; odavle se i nemože drugčije. Pod tobom, koji stojiš na najvišem vrhu ovih brežanjakah, talasaju se zeleni valovi bujnih varašdinskih goricah, koje se polagano razplivaju u otvorenu ugarsku poljanu, prosjecanu derućom Dravom, a ovjenčanu s lieve strane štajerskimi i doniekle viničkimi brežuljci, koji rekao bi poskakuju pred tobom. Vinica, Ormuž, Čakovac klanjaju se siedomu Varašdinu, koji se je poljanom, perivoju sličnom, važno pružio. Sve to trepti u čistom zlatu zapadajućega sunca. Odavle vidiš, kako željeznica strelimice leti, kako se u nižih oblacih munje igraju, odavle čuješ tutanj razlježućih se na okolo gromovah, rogobor srnuće tuče, pljusak plohe, sip kišice; odavle osjećaš trešnju bjesnećih vjetarah. Koga da taj vidik neuznese, neraznježi, neokriepi, neotvrdne? Dugo stajasmo ukočeni, napokon se prva trgnu gospodja, pa će za durbin, da se svaka žilica uhvati tomu čarobnomu tielu: Varašdin, kano da mu šećeš okolo Biskupca, a tko bi izbrojio sve zvonike s crkvicami, pred kojimi ko da vidiš skupljeni na večernicu narod.

— Divno, kliknu mi prijatelj — neima mu daleko druga; a čiji je ovaj dragulj?

— Kaptolski — prihvatih — za slavnim gospodarom.

— Pa zašto se je lišio tolike miline?

— Da uresi narod!

— Gospodja htjede na to nješto primietiti, ali ju zabuši prijatelj pitanjem: A tko stanuje ovdje?

— Zimi — odgovori ona — neće se nikomu borit se s mećavami i vihri, al u ostalo vrieme najmljuju taj ljetnik varaždinska gospoda za okrepu i razkoš. Što velite, nije li narav divna, uzvišena?

— Ostavismo joj dragu misao, pa pogledavši prozorom po više putah, razstadosmo se s tim prekrasnim vidikom onako sjetni, kako kad se diete za dugo vrieme izvija iz majčina krila.

— I biele kave — rekoh — pripravljaju stanari od uljudnosti topličkim gostom. Bili bismo se i tim okoristili, ali gospodja nam odlučno reče, da se ni u tom neslaže sa svojimi družicami; zato put pod noge, pak istim putem natrag u Toplice.

Zatekosmo družtvo još kod glasbe: prosti narod čučeći oko kapele, a gospodu šumeću i čavrljajuću po stazah amo tamo, dok se, sprovedši gospodje do njihova stana, i mi nerazidjosmo večerati.

Poslie večere zveči opet glasba, pozdravljajući pod prozori novodošle goste. Mi sjedosmo pred gostionicom pod zastorom, uživajući frižki zrak, ako i pod pledovi, koji se na večer za vrućimi dani rado ogrću. Ništa nije milije, nego utrudjenu dnevnim hodom sprovesti u ovom okrepnom zraku njekoliko satih u veselom prija-

teljskom razgovoru. Komu je to dosadno, sjedne u kavani kartam, ili podje u dolnje selo na seljačke plesove, koji skoro svaki dan poznatom žestinom skaču.

— A neima li ovdje kakvih abentajerah? — zapita me prijatelj uprav zagrebački.

— Pripovieda se o izgubljenih i nadjenih narukvicah, i pročaja; ali tko bi vjerovao svakomu glasu? Svatko se rado drži liečničkoga propisa, pak u deset miruje sve na okolo.

— I pravo je, ajdemo i mi na počinak!

Sutradan se opet sastadoh pred kavanom s gosti. — Sve je dobro i liepo — reći će njeki neznanac — ali bogme i skupo. Amo dva, onamo pet forintih, napokon iznemogneš.

— Ako smijem pitati — prihvatih — jeste li već dugo u Toplicah?

— Dva tjedna.

— Onda je posve naravski. Dva tjedna uviek u istom poslu a bez posla, napokon se i u jajetu dlaka traži. Sobe od petdeset krajcarah najviše do tri forinta; kupelji od 20 do 32 krajcara s malicom od 10 krajcarah za ručnik i plahtu; jela od 20 do 40 krajcarah; kupeljna taxa od 5 forintih, sa 50 krajcarah na tjedan za glasbu; napokon njekoliko deseticah podvorniku, kamo ćete jevtinije toplice na svietu?

— Imate pravo — primieti njeki drugi gost, koji je tekar došao — ciena je sasvim umjerena; ali što ćemo, kad je svatko nesmaže!

— Jeste li vi možda liečnik, ili inače siromašan učenik, literat, gradjanin?

— Sve ovo drugo nisam, ali sam liečnik.

— Bili, što mu drago, čitajte cjenik: Liečnici s obitelju prosti od svakoga plaćanja, osim za jelo i pilo.

— A ja sam — ozva se njeki mladić, na prošnju dobio od prečastnoga kaptola stan i kupelj badava: vječna hvala čovjekoljubcem!

— Liepo, kad priznajete — primietih — obično se samo tužbe čuju.

— Da liečnici nisu liečnici — zaleti se njeki požutjeli čovuljak — morali bi i oni plaćati.

— Možda imate pravo — opazih; ali tko će pitati zašto, samo kad se tko badava može domoći zdravlja.

— Izvrstno — završiše ostali, a ja ustav, uzeh prijatelja Zagrebčanina pod ruku, pa ću desno drumom, koji su već počeli polievati, da se prašina slegne.

— Što je ovo staro, klimavo i mrko — zapita me prijatelj, s novom i krasnom željeznom ogradom u zahladju ogromnih stabalah? Kano namrskana snaha pod svatbenim uresom!

— Josipovu ju kupelj zovu; stara snaha, ali može uroditi mladim, krasnim čedom. Pristupimo bliže. Evo ova kupelj, ovaj prostor, ova kuća, sve je to kaptolsko. Pak vidi ovaj čarobni vidik na Bednjansku dolinu.

— Ta ovdje bi mogla stajati krasna sgrada na dva kata!

Po mnienju svih mjernikah i graditeljah, koji su pregledali ovo mjesto. Pa gle, na glavnom trgu, blizu vrela, tik perivoja.

— Pak zašto se je ipak gradilo u onom kutu dole? — zapita me čudeći se prijatelj.

— Zašto? Tko bi svakoj stvari umio naznačiti razlog? Kažu, da bude sva kupelj kano na jednom terenu: kupelji, gostionice, štale.

— Da, da, primieti mi prijatelj malko zlobno: park i vrelo na jednom kraju, pučka kupelj na drugom, glavna gostionica u sredini, a ovaj bi prostor bio kano izvan topličkoga kruga.

— Nu što nije, bit će — privrgoh naglo, — da mu zabušim vrelo zlobe. — Ta već sada su često sve sobe pune, za njekoliko će godinah trebati opet graditi, a to će biti jamačno ovdje: quod differtur non aufertur.

Ova posljednja opazka umiri očevidno moga prijatelja, pa već htjede izreći svoju dopadnost, kad na jedan put zaori odniekle milozvučno: Sveta Marijo, moli za nas. Za njekoliko časovah pomoli se izza zavoja Varašdinske ceste križ, za njim po dva, od sebe hvat udaljena, najprije mužkarci, zatim ženske. Medju mužkarci taki na početku ide mladić, a medju ženskinjami taki na početku djevojka. Mladić počima litanije ili pjesmu, koju djevojka namah prihvaća, pa se skladan piev ori na sve strane.

— Procesija — primieti prijatelj, pa u kakovu redu, u kakovu skladu, s kojom pobožnošću! Tu bi varošani imali mnogo naučiti, kod kojih mužkarci još kako tako, ali ženske u podpunom razsulu gomilami. Bog zna, odakle i kamo idu?

— Iz Medjumurja — rekoh — poznam jih po odielu, a valjda će k Mariji Bistričkoj.

— A gdje jim je svećenik? Odkada se procesije vode bez svećenikah? zapita opet prijatelj.

— Tko to kaže, ali znadeš, put je dalek, a žega, a prašina, a nazebe: oni će drugim putem u kočiji, pa će svaki svoj puk u Bistrici liepo dočekati baš pred crkvom.

— Dakle ovce bez pastira!

— No, no, opet ta nesretna bezobzirnost — rekoh — nije svuda tako; ima jih dosta, koji svoju dužnost na las vrše, a ni svi prsti nisu na ruci jednaki. Al idimo za njimi, valjda će u crkvu.

Pak sbilja! Pred crkvenimi jih vrati dočeka domaći župnik, i obavi s njimi obične molitve, poslie kojih se razidju, da malko počinu u selu. Mi ostadosmo još u crkvi, da ju razgledamo. Dosta prostrana za obične svetkovine, ali kod većih, osobito pako kod procesijah navali tolika množina okolišnoga svieta, da jih velik dio mora vani stajati. Dosta čista, premda u starinskom odielu, koje bi prama veličanstvu službe i odličnosti mjesta trebalo prekrajati na ukusnije, s glavnim oltarom sv. Nikole.

Kad smo u crkvi bili, da zavirimo malko i u pučke škole, kano rodjene joj kćerke, pak iz crkve malko nizbrdicom, eto nas u dječačkoj do župnoga dvora Pod brdom stisnuta kućarica s jednom nizkom sobom za školu, a dvie za učitelja, polupana hodnika, i rušećih se stajah: l u c u s a n o n l u c e n d o. Jedva nas utješi učitelj, da će se brižna obćina skoro popraviti novom sgradom.

Djevojačka je u obćinskoj viećnici, prostrana i liepa. Djevojčice su družtvenije, pa jim valjda treba rogobora činovnikah, pandurah, tamničarah. Dječice nenadjosmo u školi, ter nemožemo kazati ni bielo, ni crno; ali čujemo, da jih dobro podučuju, što rado vjerujemo po uzornom vladanju, čistom držanju, pobožnosti i skladnom pjevanju puka u crkvi. Milota je pogledati Topličanku svigdje, osobito nedjeljom u jutro pod gradskimi lipami prije službe božje. Ona čista biela suknja s modrom pregačom do kičice, one lahke čižmice, onaj crveni ili plavi prsluk, ona naborita čista košuljica, onaj šareni rubac na glavi ili dvie debele pletenice niz pleća, a nada sve, ona crljena lica pokazuju ti pravu Hrvaticu. Mužkarci se pokrivaju malenim okruglim škrljačicem uzanih obodovah, odievaju plavom jaketom vrh gaćah izpod košulje, s čižmami do koljena. Djevojke ili sjede po ogradah, ili stoje u skupu, ili kupuju i zalažu svakovrstna voća; mladići stoje pušeći; jedni se i drugi razgovaraju, šale, smiju, ali čim je stalo odzvanjati, svi u tren u crkvu božju. Krasna li prizora pučke valjanosti!

Izišavši iz djevojačke učione, eno gdje se iz Bistrice vraća druga medjumurska procesija istim redom, istom pobožnošću, samo što ženske nose na glavi zelen vienac od papira: — To je znak — reče nam nadošli župnik — hodočastnicah, koji one vrativši se kući poklanjaju crkvi. —

— Pa kako dugo borave ti ljudi ovdje? — zapitah župnika.

— Dok se okupaju i po perivoju razgledaju, —

— Divna li estetičkoga ćuta u našem narodu, odakle se god promolio — primietih — pak pozdravši čestitoga župnika, s prijateljem kući.

— No hoćemo li kamo na izlet? — zapita poslie njekoliko danah gospodja srednje dobe pobjed pred kavanom, tko bi uviek sjedio u mjestu.

— Ako vam je s voljom — odgovorih — možemo namah; ili ćete u bližnji kaptolski Piščanovec preko Bednje po sočnih livadah podno bujne šume, ili u dolnji Novimarof Erdödom u pohode, ili još dalje u Kneginjec, podno topličkih brežuljakah, gdje je ugarski kralj Emerik zatvorena držao brata si Andriju, velikoga dobročinitelja Varašdinacah, ili u Bauerovu villu na užitak prirode i umjetnosti skupa.

— Krasne prirode imamo i ovdje dosta, osim ako je ondje pod drugim vidom; ali svakako će goditi umjetnost ljudska. Hajdmo s mjesta, tko pristaje?

— Ne baš s mjesta. milostivna — rekoh — promislite: žega, prašina, pa se i kočija ima najmiti i prirediti; poslie četiri sata, ako vam je s voljom.

— Liepa hvala na savjetu — primieti gospodja — ja bih s mjesta poletjela, gdje je što viditi.

U urečeno vrieme nas četvero u kočiju, a peti na bok, pak uz sjenovito brdo polagano, da se odveć nezaprašimo.

Udjosmo u perivoj, što svuda oko ljetnika svakojakim, i redjim cviećem cvate, podno ogromnoga hrasta, što se uprav pram ljetniku osovio na hvat i pol visokoj gromači, skladno sastavljenoj od topličke sige.

— Kako to, hrast tako visok, a perivoj ovako nizak? — zapita živahna gospodja.

— Da znate, milostivna, kako je ovdje bilo grebenasto, čudili biste se još više ovoj savršenoj gladkoći. Hrast je ostao na svom mjestu, a perivoj je pao u nizinu, evo vam ciele zagonetke.

— To je dakle moralo stajati puno truda i novacah.

— Sudite sami, kažu preko sto hiljadah.

Nasmieši se gospodja izpod oka, kano da se pretvorila u nevjerovanoga Tomu. Htjedoh joj protumačiti, ali nas krasota ljetnika po mekanoj stazi povuče k sebi, ter niti neopazismo sdanjah, što se s obje strane malko pred njim pružaju. Ljetnik nosi švajcarsku sliku, veoma prikladnu za ovo gorje, sagradjen je od opekah, koje se po osnovi oko prozorah razmjerno gole pokazuju, dočim je ostalo mortom izgladjeno. Pokazuje nam razizemlje s jednim katom, oboje otvoreno velikim, krasno izdjelanim prozorom u sriedi, i po dva manja na svakoj strani. Ulazi se i s ove južne, i poglavito s protivne sjeverne strane Podjosmo na sjever, da uzput pregledamo i bočine. Uljezši preko praga, poklonismo se preuljudnoj gospodji, vlastnikovoj duhovitoj sestri, koja nam je izašla na susret. Zamolismo ju u kratko za dozvolu pregledanja, koju nam ona s mjesta dade, u kratko rekoh, jer nam milo igrajući pod oči sputa.

— Borami mozaik — reći će prijatelj zagrebački.

— Malo manje, primieti gospodinja — ali svakako mozaicirana cementa.

— Krasno, kao po staklu.

Htjedosmo dalje, ali nas tabulat, koji se pred nami od talah do tavanicah diže, nješto zabuni. Gospodinja nam otvori velika srednja vrata. Stupismo u palaču. Zasjeni nas svjetlost, što probija na visoke, kristalnimi stakli obložene prozore. Razabravši se malko, opazismo, da smo nasred sama tabulata od domaće hrastovine, nakićena i po stienah i na tavanici prekrasnimi rezbarijami, dočim se parketi pod nogama prelievaju rekao bi jednom masom, kano da su saliveni. Nigdje u cieloj palači nevidiš ni najmanjega čvora, ni najsitnije pukotine. Načudivši se tolikoj umjetnosti, opazismo lievo ukusni kamin od livena gvoždja; desno umjetno izrezani ormar, na kojem stoje razni nakiti i bižuterije; oko stienah crveni divani, orientalskim bogatstvom izkićeni; a za ulaznimi vrati iz svakoga nam se kuta smiju dva skupa kipovah od prebiela gipsa: Amor i Psyeha jedno, a tri Gracije drugo. U pobočnih sobah, od kojih ima po dvie na svakoj strani, pokućstvo za domaću porabu, od koga nam u oči udariše pisaći i radnički stolovi; za tim ormari, veliki, raznoliki, fino uloženi, rezbarijami urešeni; napokon divan nasred sobe, u okrug zatočen, da se družtvo s gospodom, što na drugih divanih oko stienah sjede, poslie dobra objeda udobno razgovarati može. Niemi izadjosmo iz toga zimskoga stana, svaki u svoje misli zadubljen, pak uz stube, što iz predsoblja vode, na prvi kat. Ovdje ista razredba, ko i dolje, samo još svjetlija i milovidnija. Parketi iste vrstnoće, kanapeti i divani lagahniji i skupocjeniji; stiene i tavanice tako varavo marmorizirane, sa zlatnimi okviri i raznobojnimi arabeskami, ter misliš, da se je iztok

razplinuo po Karari. Velika ogledala sa zlatnimi okviri vraćaju na las iste slike, a veliki englezki bakrorezi, što skladno po stienah vise, savršene umjetnosti, predočuju ti domaći i seoski život.

— Veliko bogatstvo — primietit će jedan.

— Još veći ukus — prihvatit će drugi.

— Slava graditelju — zaokružit će svi skupa.

Čedna gospodinja, nemogući slušati ma i zaslužene hvale svojih, izvede nas brzo na shod, što se prama sjeveru do prvoga kata diže. Opet rezbarije i ukus, opet divan pogled, uprav onakov, kano s Tonimira, samo bliži, jasniji i različitiji pristupom veličanstvene Ivanšćice s njenimi ogranci sve do Radobojskih gorah. Sjedosmo na željezne stolice, koje se pod nami elastično prignuše, kano na perih, da uhvatimo sve tragove te prekrasne slike. Čudeći se i ovomu i onomu:

— Samo dalje, gospodo — reče neutrudna gospodinja, samo malko više, uz željezne vijugaste stube nad krovište.

— Čovjek teži za sve to većom savršenošću, pak premda smo s ovoga vidika bili posve zanešeni: mi mužkarci jedan za drugim gore, dočim je naša gospodja voljela zametnuti koju s gospodinjom pouzdano i na samu. Kano kad se sav uroniš u ružičnu mlaku vodu, kojom si dosele blažio pojedina uda, razlije ti se žilami neobična slast, kad ti odavle sav vidik udari na jedanput u oči. Gore i brežuljci, šume i vinogradi, njive i livade sa srebrnom Dravom, crkve i ljetnici poskakuju pod dahom ovoga bistroga zraka.

— Dosta — reče njeki nas slabiji — mnogo svega, ali skoro i odveć zraka. Snidjimo u zavjetarje.

Za čas stajasmo pred ljetnikom prama jugu. U sriedi zdenac 45 hvatih dubok, kojim se zalieva cvieće, dočim se za piće izpod brežuljka ne daleko nosi; desno gospodarske sgrade, a na kraju štala, lievo kugljana.

— Ajdemo malko u štalu — reče prijatelj konjah. Imaš što i viditi, neobično na ovakovu mjestu. Jasla od livena gvoždja, stiene oko njih obložene cementnimi pločami razne boje, isti klinovi za hame od livena gvoždja s konjskimi glavami na rtu: svuda ukus i čistoća. O kugljani neću da ti na dugo pripoviedam; pokrivena, za dan i za noć urèdjena, rezbami urešena, dosta reći, da stoji šest hiljadah forintih.

— Neočekivano — rekosmo domaćici, a odakle ste najmili toli vješte naimare, valjda iz Beča ili iz Pariza?

— Iz Varašdina, na službu, gospodine. Brat je hotio, da bude sve domaće.

— Živila umjeća i rodoljublje hrvatsko — klikosmo svi jednim glasom, pak uzesmo zahvaljivat se i opraštati s domaćicom.

— Molim, molim — reče — Hrvati se nisu nikad razstajali bez čaše vina, pa će našu gospodju pod ruku, a mi šuteći za njimi po načelu: Accidens sequitur suum principale. Pred ljetnikom s iztočnoga boka stol pun putra, voća, kruha, a urešen iskrećim se vincem u visokih butiljah.

— Dakle sbilja — prišaptnuh prijatelju — i nam nepoznanim gostom. I to može opet biti samo u Hrvatskoj!

— Šteta, što nedate fotografirati ovaj prekrasni ljetnik — rekoh suprugu joj, koji se je uprav povratio iz Varašdina — da ga metnemo u Vienac, pa da se njim ponosimo, kano Bečani svojimi Badenskimi villami.

— Odavle će biti najljepše — skoči preuljudni domaćina, povukav me za sobom u zasjenak pred ljetnikom: vidit će se pročelje sa shodom, staze i liehe, cvieće i grmlje, jelte odavle?

— Da, — odvratih — i to će nam dovabiti njekoliko gostih u Toplice.

— Sbilja, imade li jih mnogo ljetos?

— Dosta, kano za početak topličkoga preporoda. Do 25. kolovoza bilo je odličnih gostih 2822, od kojih se je 706 duže vrieme liečilo, od kojih opet dolazi 486 na mužkarce, a 220 na ženske.

— Oho, liepa svota, a to su valjda samo iz bližnje Hrvatske, Ugarske i Štajerske, kojim su najbliže ove toplice.

— Da vidite, odatle jih ima dakako najviše, osobito iz Zagreba, Varašdina, Kaniže i Maribora; ali za dokaz, da je već daleko-pukao glas Varašdinskim Toplicam, bilo jih je i iz Vinodola, Rieke i Trsta, pa to mnogo znači, dočim su ovi dosele obično polazili slavni Rogatac, a i Slavonija je imala svojih zastupnikah ća iz Osieka i Vukovara, koji su drugčije obično išli ili u Mehadiju ili u Lipik. Pače sva se je Ugarska, Štajerska i Koruška ovamo slegla, premda su jim uz put mnoge glasovite kupelji. Ni Pešt nije zaostao s dalekim Bečom i Lincom, pače i Hanover je i Bordeaux poslao njekoliko svojih sinovah.

— Krasno, ta to već nemanjka mnogo do svjetske slave.

— Do koje ćemo, ako Bog da, skoro dotjerati, čim po Europi odjekne glas ob ovoj ljekovitoj vodi. Za sada možemo biti zadovoljni s posjetom, jer ako se odličnijim gostom doda 45 hiljadah prostijih, koji si rogove meću, izilazi svota, kojoj mogu i velike kupelji zaviditi. A što će tekar onda biti — dodah posve iskreno — kad se razširi glas o Bauerovoj villi, koja . . .

— Malica, gospodine — opazi čedno gazda — to je ipak istina, da je u njoj sve hrvatsko: misao, osnova, gradivo, izvod, naimari, srdce . . .

— I gostoljublje uprav hrvatsko — dodah u zanosu. Živio slavni graditelj!

Čaša kucne o čašu, zadnja se izkapi, a noge se dignu i podju prama čekajućoj kočiji.

— Ako vam bude lazno — prihvati gazda — molim na kuglanu, na čašu hrvatskoga vinca, bit će nam veoma drago.

— A nam častno i ugodno — dodah stisnuv vatreno desnicu vriednomu gazdi, koji nas je još dugo pratio prijateljskim okom.

Vraćajući se moradosmo izmicati izmedju silnih kočijah i kripicah, koje su iz Varašdina u Toplice jurile.

— Što to znači? — zapita gospodja!

— Valjda je večeras tombola s plesom.

— Izvrstno — viknu moj prijatelj — kano naručeno. Sutra sam i onako nakanio kući, pak da se obavi s veseljem.

— Prijateljem treba da je sve zajedničko: i ja ću s tobom.

Preobukosmo se na brzu ruku, neću reći elegantno, ali pristalo, pak u plesaću dvoranu, koja se širi u onoj opisanoj jur trbušini. Stupivši u nju, zabliešti nas njezin sjaj. Dvorana duga 8, a široka 6 hvatih s korom za glasbare. Pod nogama gladak parket, o tavanici dva ogromna pozlaćena svetionika, po stienah sa svake strane dva velika zrcala pozlaćenih okvirah, te se svjetlost stostruko lomi i prelieva. Sjaj taj dižu biele oprave gospodjah i rumena jim lica uz kićene igle, sjevajuće s bujnih kosah. Na čelu jim je danas, nitko drugi, nego naša Tonimirska gospodja: bila je bujnu crnu kosu podbočila sjajnim diademom, paleći vatru romanskih si očijuh. Poklonivši joj se po običaju:

— Za prvu mazurku, molim — reče joj moj prijatelj, ako je još u vrieme.

Klimnuvši nježno glavom, više reče, nego da je govorila.

Poslie jednolike tombole, za koje nestrpljivo poigravaju sitne nožice, i poslie sunovratnih valcerah, skoči on skokom, kano da je na Visli. Ona za njim, on za njom, i odbijajući i privlačeći, dok se napokon nesastanu u živom kolu. Ali taj sastanak bijaše i naš razstanak s onim liepim svietom. Za čas se nadjosmo nas njekoliko znanacah kod večere, koju mi u zahvalnost moga čiceronovanja bjehu oni priredili.

— D e n i q u e u tih Toplicah ima uviek nješto nova i zabavna — reče sav zanesen moj prijatelj. Nikad ne-

bih bio pomislio, da se dade tako ugodno boraviti u hrvatskih kupeljih.

— Ugodno i zdravo, kano što svjedoče jabučice tvoga lica.

— Živio naš slavni Čičerone, viknuše svi jednoglasno.

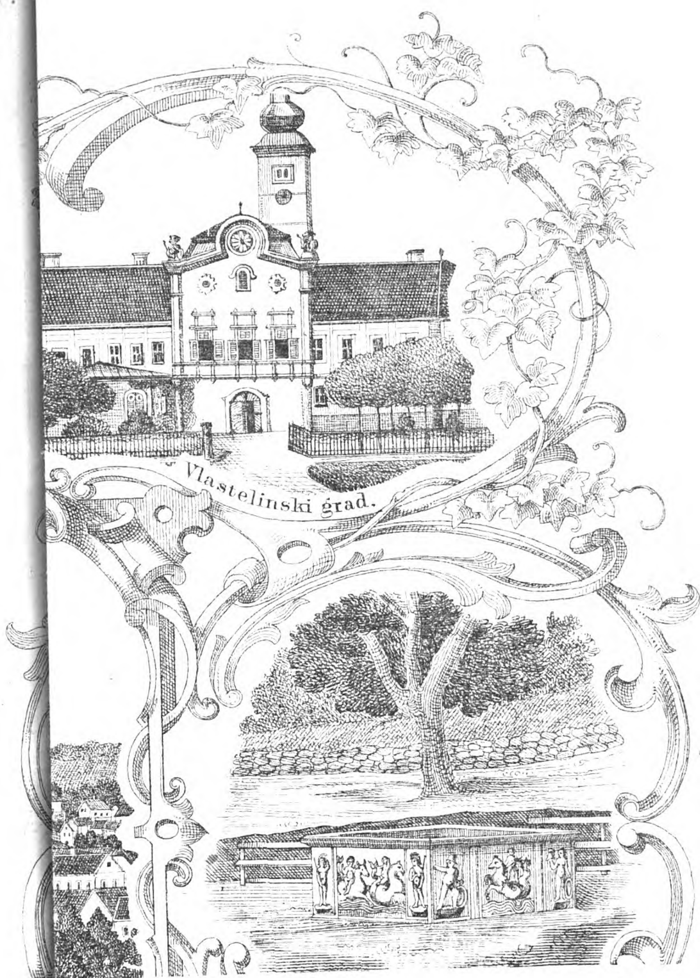
— Živili i Vi, braćo draga, pa da nas se na godinu još više nadje, nigdje drugdje, nego upravo ovdje.

Bili bismo onako razigrani produžili zabavu do kasno doba noći; ali nas obzirni gostionik sjeti zavodnih zakonah, pak se svi u jedanaest satih rado digosmo spavat, da sutradan u Zagrebu omrknemo.

To se sbilo, a ovaj istiniti opis, additis nefors addendis, u slavu Toplicam Varašdinskim.

Na pitanje, čemu liečnički i mjestopisno-povjestni prekrasni opis dra. Alekse Rakovca, i hrvatsko-povjestni, važni i točni opis Ivana Tkalčića, onaj na njemačkom, ovaj na hrvatskom jeziku, nadopunjivati trećim ovim opisom Varašdinskih Toplicah, odgovaram, prvo što sam se držao one: Po tri puta Bog pomaže; drugo, što sam upotriebiv oba, hotio potanje prikazati današnji lik i život u tih znamenitih kupeljih, načinom šaljivim, koji se laglje prima čitatelja; pak se nadam, da ovaj treći opis neće biti baš suvišan.

Vlastelinski grad.

